

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS MOKSLŲ BAKALAURO PROGRAMA

MANTAS VILČINSKAS
IV kurso studentas

**TAUTINIO NEVISAVERTIŠKUMO KOMPLEKSAS:
KAIP JIS PASIREIŠKIA LIETUVOS KONTEKSTE?**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė Jūrate Kavaliauskaitė

Vilnius, 2024

Bakalauro/magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Bakalauro/magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Tautinio nevisavertiškumo kompleksas: kaip jis pasireiškia Lietuvos kontekste?“ yra:

1. Atliktas mano pačio ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Mantas Vilčinskas

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Vilčinskas, M. „Tautinio nevisavertiškumo kompleksas: kaip jis pasireiškia Lietuvos kontekste?“ Politikos mokslų specialybės, bakalauro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė Jūratė Kavaliauskaitė. – V., 2024. – 51 p.

Reikšminiai žodžiai: nepilnavertiškumo kompleksas, nevisavertiškumo kompleksas, menkavertiškumo kompleksas, mažos šalies kompleksas, lietuviška tapatybė, nacionalinė kultūra, politinė bendruomenė, cultural cringe, inferiority complex, nacionalinis identitetas.

Šiame darbe tyrinėjamas fenomenas, kuris publicistikoje pristatomas kaip duotybė – lietuvių nevisavertiškumo kompleksas, – o yra menkai tirtas akademinėje literatūroje. Pirmame tokio tipo tyrime Lietuvoje, atlikus 18 pusiau struktūruotų giluminių interviu, buvo siekiama sužinoti, kada įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų lietuviai jaučia iškreiptą, nepilnavertišką santykį su tautiškumu – arba per tai, kaip vertinama nacionalinė ar etninė kultūra ir suvokiama jos kokybė, arba per tai, kaip suvokiama Lietuvos valstybė, jos politinė bendruomenė ir jos trūkumai lyginant su užsieniu. Teorinėje dalyje atsiremama į australų pokolonijinės literatūros tradiciją, nagrinėjant „cultural cringe“ konceptą, kuris pirmąsyk aprašytas A. A. Phillips 1950-aisiais, ir toliau papildant nepilnavertiškumo komplekso sampratą lenkiška literatūra, įterpiant modernų Vidurio ir Rytų Europos kontekstą. Galutiniame rezultate formuluojamos gairės tolimesniems tokio tipo tyrimams.

Turinys

Santrumpos	6
Įvadas.....	7
1. Teorinis pagrindas	9
1.1. J. Lingevičius: nevisavertiškumo tarp Lietuvos elito nepriklausomybės pradžioje	9
1.2. M. Buchowski: Lenkija ir Balkanai „nei žuvis, nei paukštis“	10
1.3. A. A. Phillips: Pokolonialinė literatūra ir Australijos „cultural cringe“	11
1.3.1. Kodėl galima lyginti Australiją su Lietuva?	11
1.3.2. Kaip australų literatūros tradicijoje kalbama apie nepilnavertiškumą	12
1.3.3. Nevisavertiškumo ženklai, būdingi „cultural cringe“	13
1.4. Lietuviškos, lenkiškos ir australiškos literatūros sintezė	15
2. Metodas ir duomenys.....	17
3. Empirinio tyrimo rezultatai	20
3.1. Pirmi interviu įspūdžiai	20
3.2. Lyginimasis su užsieniu, įsivaizduojamas užsienio standartas	22
3.3. Lietuva – maža ir su tuo susijusios mąstymo klaidos.....	26
3.4. Prieraišumo stoka (noras būti nei lietuviu, nei nelietuviu)	29
3.5. Lietuvos kultūra kaip nepakankamai kokybiška	30
3.6. Socialinis aspektas: lietuviai kaip nemalonaus ir uždaro būdo žmonės	34
3.7. Nevisavertiškumo jausmų pokytis laike	35
3.8. Rezultatų reflektavimas ir tyrimo ribotumai	36
Išvados.....	38
Summary.....	41
Literatūros ir nuorodų sąrašas.....	42
Priedas nr 1. Interviu gairės	46
Priedas nr. 2. Informantų lentelė	50

Santrumpos

JK – Jungtinė Karalystė

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

VU – Vilniaus universitetas

VRE – Vidurio ir Rytų Europa

DI – dirbtinis intelektas

Išvadas

Faktiškai per daugiau nei tris dešimtmečius Lietuvoje pasiekta daug. Yra kuo didžiuotis: Lietuvos BVP augimas per pastaruosius 10 metų (ypatingai tarp 2010 – 2019 m.) viršija ES vidurkį (Trading Economics, n.d.) pagal Jungtinių Tautų valstybių gerovės indeksą (angl. United Nations Human Development Index) Lietuva yra įvertinta kaip turinti labai aukštą gerovės lygį (World Population Review, n.d.), neseniai Lietuvos jaunimas viename tyrime buvo įvardytas kaip laimingiausias pasaulyje, o bendrai Pasauliniame laimės indekse Lietuva pakilo į top 20-uką visose amžiaus grupėse (LRT.lt, 2024).

Vis dėlto iškalbingi pasiekimai yra akistatoje su tam tikru nevisavertiškumu, kuris iš dalies kyla dėl lyginimosi su Vakarais. Lingevičius (2019), analizuodamas 1991-1994 m. elito diskusijas apie Lietuvos geopolitinę ateitį po nepriklausomybės atkūrimo, pastebėjo, jog diskusijose apie Lietuvos vietą Europoje buvo gajus ir akivaizdus nevisavertiškumas. Kaip rašoma tekste, tuo metu Europa Lietuvai buvo svetima tiek kultūros ir politikos atžvilgiu, Lietuva stipriai skyrėsi nuo Vakarų Europos, kuri jai buvo matoma verčiau kaip Kitas, ne kaip pažįstamas draugas, o kaip naujas kaimynas, prie kurio reikia prisitaikyti ir su kuriuo reikia susipažinti. Lingevičiaus tyrimas yra bene vienintelis, kuriame tiesiogiai aprašomi lietuvių nevisavertiškumo jausmai jau po nepriklausomybės atgavimo. Naujesnių tyrimų šia tema iš esmės nėra. Problemos su nacionaline tapatybe dažniausiai lietuvių literatūroje aptariamos platesniame kontekste, kalbant apie visa kita, kas vyksta aplinkui – per europinę integraciją, sovietinę atmintį, globalizaciją ir t.t., – bet ne tiesiogiai apie galimą nepilnavertiškumą, nors tautinės kultūros aršūs gynėjai, tokie kaip Radžvilas (2019), kritikuoja prisišliejimą prie Vakarų, pasidavimą globalizacijai.

Tuo tarpu empirinė tikrovė sufleruoja, jog vis dar turime nepilnavertiškumo kompleksą ("A. Kubilius: Esame įsikalbėję," 2010). Tarp dalies lietuvių vis dar gajus noras būti „pripažintais“ ir matomais tarp užsieniečių ("i'M fRoM lItHuaNiA" 2020). Viename straipsnyje vyras atviravo: „Man airių kultūra ir bendravimas labai patiko. Ji tikrai geresniame lygyje nei pas mus. [...] Mums vis dar reikia, kad mus mylėtų kitos šalys. Jeigu atvažiuoja užsienietis, jo būtinai reikia klausinėti: ar graži mūsų šalis, ar skanūs cepelinai, ar skanus alus lietuviškas – kad visi tai pripažintų.“ ("Kaip įgauti pasitikėjimo," 2014) Užsieniečiams stengiamasi sulaužyti įsivaizduojamus (mūsų pačių sau primestus) stereotipus apie atsilikusias posovietines šalis. Kaip ir anksčiau, taip ir toliau lyginamės su Vakarų valstybėmis ir bandome jas vis pasivyti. Tą galima pastebėti ir tarp valstybinių institucijų poelgių ar deklaracijų. 2023-ųjų straipsnyje vienas Vilniaus universiteto politikos mokslų studentas reflektuoja, kad Vilniaus miesto savivaldybės *Go Vilnius* turistinių kompanijų žinutėse „dominuoja resentimentas ir nusižeminimas, kuriais steigiamas nelygiavertis santykis su užsienio turistais. Iš to

išplaukia, kad „Vilnius, unexpectedly amazing“ yra ne kas kita, tik eilinė menkavertiškumo deklaracija, į paviršių iškelianti nebrandumą ir desperatišką norą įtikti.“ (Linkevičius, 2023) Naujoje *Go Vilnius* (2024) reklamoje irgi nerodomi rajonai, kurie mažiau turtingi ir gali nešti tam tikrą gėdą prieš turistus, nes išties turi specifinę posovietinę chaoso, Rytų Europos ir brutalizmo estetiką, su kuria galbūt ne visi lietuviai ir yra susitaikę ar mėgsta. Kristina Sabaliauskaitė (2023) kritikuodama kalbos politiką LRT.lt straipsnyje rašo, jog „Normaliose, visavertėse tautos kasdienę kalbą kuria jos vartotojai ir tikrovė“. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog rašytoja sako, kad lietuvių tauta dėl to nėra „normali“ ar „visavertė“. Tokių pasisakymų internete galima rasti ir daugiau, ypač socialinių tinklų įrašų komentaruose.

Kaip tada kalbama apie lietuvišką tapatybę moksliniuose tekstuose? Žvelgiant į akademinę literatūrą lietuviškoji tapatybė nuo XX a. politinės minties tekstuose probleminama bei analizuojama dažniausiai keliant klausimą, kur atsiduriame tarp Rytų ir Vakarų (pvz.: Šalkauskis, 1938). Ši Rytų ir Vakarų skirtis paranki ir istorikams, kurie ją gali taikyti analizuojant LDK nuo XIII a. II p. (Čižauskas, 2022, p. 169).

Pirma, klausama, kur spektre stovi Lietuva kultūros prasme. Jurėnienė (2011, p. 7) Lietuvos nacionalinę kultūrą įvardijo kaip labai trapią, ypatingai po Lietuvos atsivėrimo Vakarams. Iš Vakarų atkeliavusi vakarietiška populiari kultūra tapo madinga, nustelbė lokalią. Pavyzdžiui, po transformacijos laikotarpio Lietuvos televizijoje ir radijuje buvo *tiesiogiai* kopijuojama pop muzika iš Vakarų šalių. Ir šis vijimasis nėra be pasekmių. Baločkaitė (2007, p. 20-24) kritikuoja Lietuvą teigdama, kad po SSRS griūties Lietuva įvairiomis formomis stipriai imitavo Vakarus, kurie tuomet buvo visiškai svetimi. Taigi, kai kalbama apie kultūrą Lietuvą, be siekio pabėgti nuo sovietinės istorijos, galima susidaryti įspūdį, jog lietuviai pakankamai neinvestuoja į originalumą ar tradicijų išsaugojimą, tad dažniausiai bando prisišlieti prie vakarietiškos kultūros.

Antra, skirtis tarp Rytų ir Vakarų paliečia ne tik kultūrinį, bet ir politinį šalies kontekstą, geopolitiką. Esant Vakaruose Lietuvoje gali būti užtikrinamas šalies saugumas per NATO, Europos Sąjungą ir kitas galingas institucijas. Šis supratimas, kad esame Vakaruose, aktualus ir sutelkiant visuomenę prieš galimus agresorius ir jų provokacijas ar propagandą – brėžiama aiški priešprieša Rytams – Lietuvai priešiškam ir agresyviam Kitam (Šešelgytė, 2010, p. 23).

Nors yra buvę bandymų apsibrėžti lietuvišką tapatybę kitaip (Buhr et al, 2014), lietuviškoje literatūroje giliausiai įsišaknijusi būtent skirtis tarp Rytų ir Vakarų. Netgi kai Lietuva įvardijama kaip Šiaurės Europos šalis (Jurkynas, 2017, 2021; Nekrašas 1998, p. 2-4), Skandinavija yra tik kelias ta pačia kryptimi – į pažangiuosius Vakarus, tik per Baltijos jūrą, o ne per Lenkiją ar Centrinę Europą.

Būti Vakaruose reiškiasi būti saugiais ir klestinčiais, tad lieka impulsas save rasti ir tapatintis su Vakaraais, net jei tai nėra patogiu ar reikalauja įdėti pastangų, kad kistų identitetas, identiteto savivoka.

Tad šio tyrimo tikslas – atsiremiant į jau esamus tyrimus, interpretuoti ir įvertinti, kaip Lietuvos visuomenėje šiandien reiškiasi tautinio nepilnavertiškumo kompleksas bei dėl jo kylančios problemos?

Šio darbo uždaviniai ir darbo struktūra atliepia šį tikslą:

1. Aiškinant tautinio nevisavertiškumo kompleksą konstruojamas teorinis pagrindas, remiantis Australijos pokolonializmo literatūra ir autoriaus iš Lenkijos, persvarstančio orientalizmo literatūrą Rytų ir Vakarų Europos kontekste.
2. Toliau paaiškintas pusiau struktūruoto giluminio interviu metodo pasirinkimas ir metodo išpildymui, informantų atrankai bei pokalbiui suformuluotos gairės.
3. Turint gaires, buvo atlikti ir transkribuoti 18 interviu.
4. Šie interviu darbe analizuojami remiantis teminės analizės prieiga.
5. Teorijos rėmuose svarstomi tyrimo rezultatai, pateiktos praktinės tyrimo išvados.

1. Teorinis pagrindas

1.1. J. Lingėvičius: nevisavertiškumo tarp Lietuvos elito nepriklausomybės pradžioje

Kai Lietuvos mokslinėje literatūroje kalbama apie Vakarų ir Rytų skirtį, dažniausiai tai daroma per tarptautinių santykių prizmę. Verta prisiminti, kad šių darbų išvados ar pastabos dažnu atveju atspindi diskusijas ir bendrą matymą *tik* tarp elito, o ne plačiosios visuomenės. Vis dėlto tokie tekstai gali būti kaip geras atspirties taškas šiam darbui.

Ypatingą dėmesį reikėtų skirti Lingėvičiaus *Politologijos* straipsniams, kuriuose besiremiant poststruktūralistine prieiga, analizuojama, koks formuojamas šalių identitetas, t.y. Lietuvos (Aš) ir užsienio (Kitas). Remiamasi principu, kad „žinau, kas esu, kai žinau, kas yra Kitas“ (Lingėvičius, 2016, p. 37). Ši metodologinė prieiga naudojama ir vėlesniame 2019 m. straipsnyje, kuris itin įdomus tuo, kad yra bene vienintelis Lietuvos akademinėje literatūroje, kuriame naudojama nevisavertiškumo sąvoka, bent apibūdinant Lietuvos santykį su užsieniu. Kaip minima tekste, per pirmuosius nepriklausomybės metus Lietuva patyrė baimę integruotis į Vakarus dėl to, kad „teks žaisti europietiskai“, bandant pasakyti, kad Lietuvai tokia politinė kultūra svetima, kad Lietuva gali prarasti

dalį savo suvereniteto. Elito svarstymuose taip pat buvo manoma, kad „Lietuva laisvos europietiškos visuomenės nesukurs“ ir šalis taip pat buvo apibūdinama kaip „provinciali“ „vakarinė Rytų Europos dalis“ (Lingevičius, 2019, p. 137-157). Šie pasisakymai šiandien galėtų nuskambėti pakankamai neadekvatūs, tačiau tai galima laikyti kaip užfiksuotą nevisavertiškumo viršūnės periodą, tačiau per daug ir negalima spręsti tik iš vieno teksto. Vis dėlto šiame tyrime naudojamas metodologinis įrankis (Aš kaip savęs apibrėžimas, *Kito* matymas) bus aktualus ir kituose ateinančiuose užsienio autorių tekstuose.

Tad kokia įtaka galėjo būti iš visuomenės ar kitų veikėjų? Tam išsiaiškinti nebepakaks mūsų literatūros, o reikia atsigręžti į Buchowski.

1.2. M. Buchowski: Lenkija ir Balkanai „nei žuvis, nei paukštis“

Lingevičiaus tekste Rytų ir Vakarų skirtis Lietuvoje svarstoma iš elito vidaus, tačiau šis nepilnavertiškumas nebūtinai kilo natūraliai, o galėjo būti primestas ir išorės veikėjų, pavyzdžiui, kitų valstybių. Netgi Lietuvai pasirinkus „atsigręžti“ į Vakarus, šalys Vakaruose iškart nepris ir pripažins Lietuvos kaip tokios. Lenkijos situacija buvo panaši.

Neilgai po Lenkijos įstojimo į Europos Sąjungą M. Buchowski (2006) persvarstė Edward'o Said'o 1978-aisiais keltas orientalizmo tezes, pritaikydamas jas Lenkijos atvejui (ir bendrai Vidurio Rytų ir Europos – VRE kontekste). Orientalizmas – kritinė teorija, teigianti, kad skirtis tarp Rytų ir Vakarų yra formuojama ir kaskart panaudojus įtvirtinama Vakarų tam, kad galėtų matyti save kaip pranašesnius, labiau pažengusius, priešinant save su Rytais. Kitaip tariant, tai yra ta pati Aš-Kitas skirtis, apie kurią buvo kalbama Lingevičiaus (2016, 2019) tekstuose. Buchowski požiūriu, posovietinės šalys tapo naujoji pusiau-periferija, o Lenkija tapo kaip stigmatizuotas brolis, kuris atsiduria nei Vakaruose, nei Rytuose, o kažkur viduryje – Centrinėje Europoje. Panašioje situacijoje buvo ir Balkanai. Buchowski vėliau brėžia paraleles tarp VRE ir Balkanų cituodamas *Imagining the Balkans* (Todorova, 1997) ir sakydamas, kad Vakarų akyse Balkanai „nei žuvis, nei paukštis“ – ne visiškai europietiški, pusiau išsivystę ir pusiau „civilizuoti“. Skirtingai nei tarp Rytų ar Vakarų spektro, kuris būdingas Lietuvai ar Lenkijai, balkanizme išryškinamas dviprasmiškumas, o ne aiški linija, nubrėžianti radikalią skirtį į du skirtingus polius (*ibid*, p. 464), Gali būti ir rytietiškas, ir vakarietiškas, o aiški periferija brėžiama toliau į Rytus ir Aziją.

Orientalizme savęs kaip „netikrosios Vakarų dalies“ matymas yra primetamas iš Vakarų pusės, tačiau VRE šalyse žmonės patys perima Vakarų požiūrį į save kaip į „posovietinius“ ir pradeda savo šalį matyti kaip ekonomiškai atsilikusią, kurioje su kaupu „sovietinio“ mentaliteto. Iš to gali kilti

nepasitikėjimas savimi, nusivylimas pereinamuoju laikotarpiu ir šalies progresu (kai kitose Vakarų šalyse žmonės faktiškai labiau pasiturintys, gali geriau uždirbti ir pan.). Kita vertus, šis *savi-orientalizmas* gali paskatinti ir priešingą reakciją - norą įrodyti savo vertę, paneigti posovietinės šalies stereotipus ir dėti visas pastangas, kad mūsų šalis – nesvarbu, ar Lietuva, ar Lenkija – gali ir turėtų būtų pripažinta visaverte Vakarų dalimi.

Iš tikrųjų yra objektyvių skirtumų tarp vakariečių ir rytiečių. Svarbu tai, kad šis skirtumas, kaip mini Buchowski, skaldė Lenkijos visuomenę: į išsilavinusių ir neišsilavinusių, tarp galinčių ir negalinčių prisitaikyti prie naujos ekonomikos veikimo modelio, tarp kaimiečių ir miestiečių. Ši skirtis bėgant laikui vis tik stiprėjo, o tai leido susikurti terpei nevisaverčių ir jau sugebėjusių prisitaikyti ir asimiliuotis su keliamu vakarietišku standartu.

Persiorientuojant iš Rytų į Vakarus, 2004-aisiais Lietuvai, Lenkijai ir kitoms šalims, naujai tapusiomis ES narėmis, teko išmokti savotišką Vakarų *eurokalbą*, perprasti naujus teisinius konceptus kaip žmogaus teisės (Rapoportas, 2007, p. 57-66), matyti save nebe kaip SSRS auką, o pažangią ir nepriklausomą valstybę. Tačiau vis dar gali kilti klausimas, ar šis transformacijos procesas yra visiškai užbaigtas, nors ir padaryta daug progreso. Pavyzdžiui, ar visi vyresnio amžiaus žmonės iki galo „persiorientavo“ į „europiečius“? Ar Lietuvos politika šiandien atitinka Vakarų politinę kultūrą? Kodėl netgi jaunimas nelenkė savęs laikyti „europiečiais“? Ilgą laiką objektyviai egzistavusi stipri skirtis ligi šiol veikia pasąmonę?

1.3. A. A. Phillips: Pokolonialinė literatūra ir Australijos „cultural cringe“

1.3.1. Kodėl galima lyginti Australiją su Lietuva?

Šuolis nuo Lenkijos ir Lietuvos link Australijos gali atrodyti gana netikėtas ir neadekvatus, tačiau iš tikrųjų panašumų tarp Australijos pokolonialinės literatūros ir mūsų regiono literatūros yra pakankamai. Australijos literatūra bene aiškiausiai apibrėžia nevisavertiškumo pasekmes ir vidinę logiką, ypatingai, kaip toks iškreiptas santykis gali būti matomas asmens ar visuomenės lygmenyje. Be kita ko, kai kurių akademikų požiūriu, sovietmetis Lietuvai iš tikrųjų ir paliko traumą prilygstančią kolonialinę patirtį (Annus, 2012, 2011), nes Lietuva buvo SSRS kolonija.

Žmonėms buvusiose kolonijose dažnu atveju būdingi nepilnavertiškumo jausmai ir įvairūs iššūkiai su nacionaline ar etnine tapatybe, kylantys dėl savęs lyginimo su buvusiu režimu ir gyvenimo stiliumi bei kultūra. Pavyzdžiui, Australija ir Singapūras buvo Britanijos imperijos kolonijos ir, nepaisant to, šiandien yra faktiškai dvi labai sėkmingos valstybės, daugelyje indeksų pasirodanti itin gerai. Tačiau singapūriečių santykis su vietine kultūra yra iškreiptas – vietinių angliškai parašytos

dainos traktuojamos kaip neautentiškos ir nekokybiškos (Mattar, 2009), egzistuoja įtampa tarp kolonizatorių anglų kalbos ir užsienio kultūros bei vietinių tradicinių, o šią įtampą sunku išspręsti, balansuojant tarsi tarp dviejų pasaulių (Ng & Yeong, 2024). Tuo tarpu Australijoje, kurioje kalbama anglų kalba, po nepriklausomybės atgavimo ėmė kilti diskusijos apie „nacionalinę idėją“ – kas išskirtą šią šalį ir jos kultūrą nuo kitų šalių? Koks yra Australijos aukštosios kultūros turinys, kokia Australijos vieta pasaulyje? Kaip savo disertacijoje pastebi Hesketh (2018, p. 379-383), tokie klausimai giliai paveikia australų savivoką ir vis dar nėra pilnai išspręsti tarp Australijos intelektualų ir rašytojų, vis dar meta tam tikrą juodą šešėlį.

1.3.2. Kaip australų literatūros tradicijoje kalbama apie nepilnavertiškumą

XX a. viduryje Arthur Angell Phillips padėjo pamatus australų pokolonijinei literatūrai ir teorijoms dabar jau klasika tapusioje esė „The Cultural Cringe“ (1950), pirmą sykį pasirodžiusioje žurnale „Meanjin“. Iki teksto pasirodymo nevyko atvirų diskusijų apie „cultural cringe“ viešojoje erdvėje. Esė suteikė žodyną ir erdvę pripažinti, kad tuometinis dešimtmetis buvo stipraus kultūrinio konformizmo dešimtmetis.¹ Tik kiek vėliau palaipsniui ėmė kilti intelektualų bei autorių pasitikėjimas savimi ir sava šalimi, noras eksperimentuoti ir daugiau kurti.

„Cultural cringe“ dažniausiai apibrėžiamas kaip savos valstybės/ tautos produktų, pasiekimų ar identiteto pažeminimas (tarsi atsirūšiavimas), ypač santykyje su kitomis kultūromis. Šis rinkinys literatūros išsiskiria tuo, kad pažeminimo jausmas („humiliation“, „shame“) jaučiamas ne pačio individo dėl savo veiksmų (plačiau: O'Neil, 2022; Ronson, 2016), o kaip nenatūrali pasekmė dėl istorinio ir socialinio konteksto, kuriame atsiranda tos šalies žmonės. Dažniausiai laikoma, kad „cultural cringe“ gali susiklostyti valstybėse, kurios anksčiau buvo kolonijos, todėl „cultural cringe“ tyrimai populiarūs, pavyzdžiui, Singapūre. Kaip pastebi Hesketh (2013), Phillips (1950), pirmą kartą kalbėdamas apie „cultural cringe“, visų pirma, turėjo omenyje australų literatūros priėmimą ir vertinimą užsienyje, nerimaudamas, ar Australijos „aukštoji kultūra“ bus smerkiama, ypatingai skrupulingai vertinama arba apskritai smerkiama Britanijos ir kitų labiau turtingų ar išsivysčiusių šalių beveik lygiai 50 metų po kolonijinio valdymo pabaigos. Kai Australijoje kalbama apie „cultural cringe“, kalbama, visų pirma, apie tai, kaip rašytojai suprato savo identitetą ir savo valstybės vietą pasaulyje akistatoje su anglišku standartu.

Kai Phillips rašė savo esė, jisai taip pat iš anksto atsakė į galimą kritiką, jog lygiavimasis į Britaniją (ar apskritai labiau pažengusias kitas valstybes, tačiau dažniausiai – į Angliją) - nebūtinai

¹ Australija atgavo nepriklausomybę 1901 metais.

blogas dalykas. Kritikai sakytų, kad „užsidaryti“ nuo viso likusio pasaulio nėra tinkamas sprendimo būdas. Kaip rašoma, svarbu apsisaugoti nuo „parochializmo pavojų“ (*ibid*, p. 299-302), tad lyginimasis remiantis „tarptautiniais“ standartais iš savęs nėra blogas dalykas. Tačiau svarbu suvokti, kad tas lygiavimasis yra automatiškas, refleksinis ir kaip tik *nėra* naudingas, o dažniausiai remiasi netikrovišku Anglijos įsivaizdavimu.

„Cultural cringe“ sąvoka vėliau kitų akademikų praplėsta ir koreguota, tad reikšmė gali skirtis tarp tekstų. Feministiniuose ir socialinio teisingumo tekstuose žodžio „cringe“ vartojimas kiek kinta: kalbama ne apie vienos tautos savęs nuvertinimą, bet apie patyčias ir įžeidžiančius komentarus, kuriuos palieka žmonės iš išsivysčiusių šalių, smerkdami kitų kultūrų gyvenimo būdą. Kai kurie vaizdo įrašai, kuriuos įkelia Indijos piliečiai laikomi „cringe“ turiniu, nes nukrypsta nuo kokybės ar estetikos normų įprastų Vakaruose, nors patys turinio kūrėjai anaipol nejautė gėdos dėl savos savireprezentacijos. Autoriai argumentuoja, kad tai nauja skaitmeninio klasizmo forma (Verma, 2021; Khunteta & Rahman, 2023).

„Cultural cringe“ sąvoka turi aiškinamąją vertę ir kai kuriais atvejais turi empirinį pagrindą. Populiariausiame, tačiau ne itin plataus masto kokybiniame tyrime, kuriame buvo bandoma įvertinti Australijos „cultural cringe“ kiekį, efektas buvo neigiamas (vadinasi, efekto tarp Australijos jaunimo nebuvo rasta: Feather, 1993). Gali būti, jog nuo 1950-ųjų, kada pirmąsyk pasirodė „cultural cringe“ sąvoka, Australijos visuomenei pakako laiko reikšmingai pasikeisti. Be to, minėtame tyrime buvo apklausiami jaunesnio amžiaus žmonės, naujesnė karta. Ir Kinijoje tokio efekto taip pat nebuvo rasta (Ji & Bates, 2020). Bet „cultural cringe“ teorija pasiteisino Singapūros muzikos vertinimo tyrime (Mattar, 2009).

1.3.3. Nevisavertiškumo ženklai, būdingi „cultural cringe“

Phillips esė yra įdomi tuo, kad jis joje pateikia paaiškinimus, kodėl, bei pavyzdžius, kada australai patiria „cultural cringe“, visų pirma, *kaip individai*. Verta apžvelgti dalį jų ir turėti omenyje tai, kad šie bruožai, nors taikyti Australijos kontekstui, yra universalūs:

1) Australijoje gyvena mažai žmonių, mažiau nei britų JK ar amerikiečių JAV, o kiekybinis skirtumas gali būti suprantamas kaip ir kokybinis trūkumas, galios nebuvimas (bejėgišumas), tad gyventojų skaičiaus svarba gali būti perdedama. Lietuviai taip pat gali jausti nevisavertiškumą dėl to, kad Lietuva yra maža šalis ir lietuvių joje nėra daug.

2) Australai, iš pirmo žvilgsnio, mažai skiriasi nuo kitų: kalba ta pačia kalba kaip ir amerikiečiai ar britai – anglų. Lietuvos atveju lietuviai gali didžiuotis savo kalba, bet vis tiek mažai kuo skiriasi nuo kitų europiečių ir kaimyninių šalių žmonių (rusų, lenkų, latvių), ypatingai pagal išvaizdą.

3) „Cultural cringe“ dažniausiai reiškiasi formoje „Taip, bet“, kai daromi iš esmės nereikalingi palyginimai tarp Australijos ar australų ir kitų šalių ar tautų. Žinoma, visų pirma, turima omenyje labiau išsivysčiusias šalis kaip JK, kuri ir buvo kolonizavusi Australiją. Tačiau tas pats galioja ir Lietuvai. Lietuviai linkę prisišlieti prie Vakarų, su jais lygintis ir taip pat pamatuoti progresą (ar jo trūkumą) santykyje su Rusija/ buvusia Sovietų Sąjunga. Kai bandome matyti kažką svetimų žmonių akimis, sudėtinga tuo dalyku džiaugtis savaip. Taigi, štai ir problema - kai žmogus gyvena su „cultural cringe“, negyvena sau; gyvena žinodamas, kad viską būtinai turėtų įvertinti platesniu ir tarptautiniu mastu. Tad unikalumas gali tapti yda. Pavyzdžiui, jeigu užsieniečiai nesupranta australų literatūros, tai nėra gerai. Arba, jeigu Lietuva išsiskiria nuo Vakarų, tai irgi gali kelti nerimą. Kritikai sakytų: tai teigiamas impulsas, užtikrinantis, kad vertinsime savo kultūrinius pasiekimus pagal universalius standartus, apsisaugojant nuo parochializmo pavojų.² Tačiau, baigdamas esė, Philips atkreipė dėmesį į tai, jog tokia mąstysena verčiau trukdo tolimesnei valstybės ar etnoso kultūros plėtrai ir drąsiems pasirinkimams.

4) Dar viena problema yra tai, kad mažoje valstybėje lengviau pasijusti pažeidžiamam – mažiau žmonių, tad lengviau būti pastebimam ir kritikuojamam. Tuo pačiu metu tai reiškia, kad žmogus tarsi visada neša šalies įvaizdą ant savo pečių. Todėl, kaip argumentuoja Phillips, atsirado žmonių, kurie teigdavo, pavyzdžiui, „Aš ne toks kaip tie kiti grubūs australai. Aš suprantu, kodėl tie tau gali nepatikti...“, bet taip australas pats įžeidžia savo paties šalį ar tautą ir bando tam tikra prasme atsiskirti nuo jos, nuo daugumos, jam bent iš dalies jaučiant gėdą ir tarsi bandant atsiskirti nuo visų kitų likusių australų. Tai nėra unikalum australams – lietuviai irgi gali bandyti išsiskirti, nepritapti prie daugumos, bėgti nuo lietuviškų tradicijų ar aplinkos, kuri jaučiama kaip esanti svetima, nedraugiška, tam žmogui netinkama.

5) Galiausiai, šitokie nepilnavertiškumo ar gėdos jausmai neturi atitikti statistinės tikrovės. Pavyzdžiui, kaip reikėtų įveikti stereotipą, kad australai „grubūs“ ar „atsilikę“? Pats Phillips tuomet pateikė statistiką, kad Australijoje per penkiasdešimt metų buvo ženklai pakilęs skaičius knygų skaitytojų kaip įrodymą, kad Australija neatsilikusi, o priešingai – modernėja. Įvade jau aptartas Lietuvos progresas per daugiau nei tris dešimtmečius, bet tai nereiškia, jog vis dar galima išgirsti pasisakymų, kurie tiesiog neatitinka objektyvios realybės.

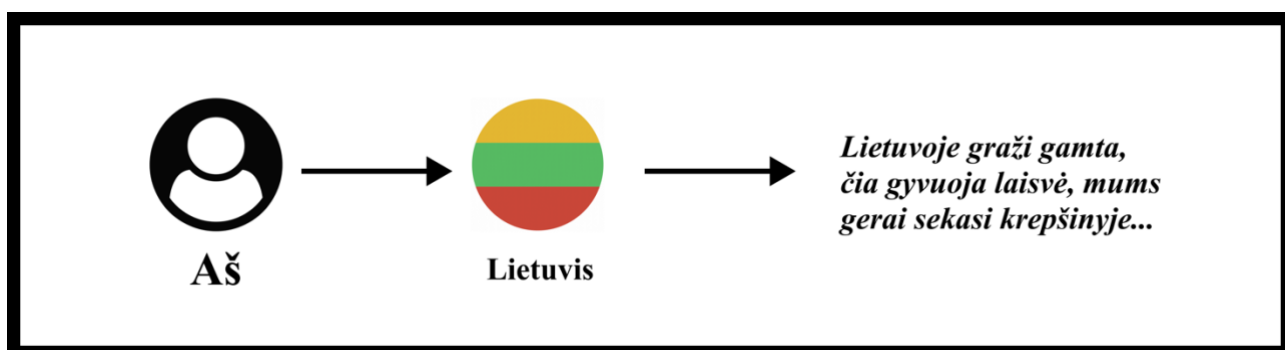
² Ši sąvoka vartojama originaliame tekste: *parochializmas* yra polinkis laikyti savo įsitikinimus ar tam tikrą požiūrį apie pasaulį kaip vieninteliais teisingais (arba teisingiausiais). Tai yra tarsi etnoso egocentiškumas.

Taigi, šiuos penkis punktus galima įsidėmėti kaip gebančius nurodyti į tam tikrą nevisavertiškumo kompleksą. Plačiau apie tai, ką galima laikyti nevisavertiškumu Lietuvos ir šio darbo kontekste, galima pamatyti jau kitame poskyryje su konkrečiais pavyzdžiais.

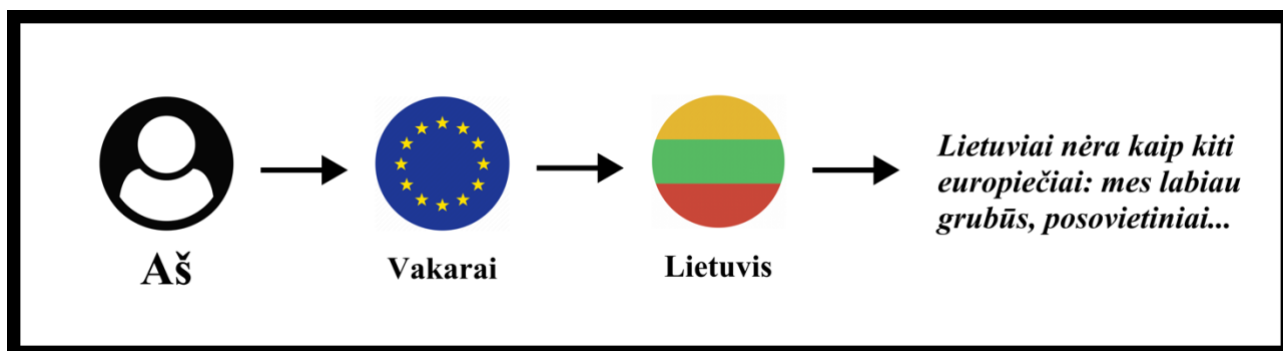
1.4. Lietuviškos, lenkiškos ir australiškos literatūros sintezė

Nepilnavertiškumo jausmai dažniausiai būdingi šalims, naujai įgijusioms ar atkūrusioms nepriklausomybę. Kaip buvo galima pastebėti, *tautinio nevisavertiškumo komplekso turinys* gali būti nusakomas kiek kitokiu žodynu užsienyje ir remiantis kitomis teorijomis kiek kitame kontekste, bet iš esmės kiti autoriai nurodo į tą patį turinį ir tuos pačius svarstymus: į Aš ir Kito kolektyvinio identiteto svarbą ir darybą, ir į iškreiptą santykį tarp Savęs (Aš) ir Kito, kurį galima atskirti, kai kalbama apie valstybę ar apie tos valstybės kultūrą.

Pirma, kolektyvinio identiteto samprata, kuriai reikalinga Aš-Kitas skirtis – žinojimas, kas esi pats ir kas yra tave supantys veikėjai. Viena vertus, *šalys* bando apsibrėžti savo identitetą santykyje su priešais ar esamais sąjungininkais kalbant apie tarptautinius santykiuos, apie ką yra kalbėjęs Lingevičius (2016, 2019). Kita vertus, kaip minėjo Buchowski (2006), patys *individa*i irgi sau priskiria tam tikras žymes kaip vakariečio ar rytiečio. Šios žymės sau (Aš) kyla santykyje su Kitu. Tokios etiketės gali atsirasti įvairiai: Vaicekauskienė (2006, p. 65) jau parodė, kad Lietuvoje anglų kalba tapo vienu „iš šiuolaikinės visuomenės ar tam tikrų jos sluoksnių tapatumo raiškos rodiklių.“ Ir nors šiandien žymiai daugiau lietuvių gali sklandžiai kalbėti angliškai, tai vis išlieka kaip identiteto žymė, kuri atskiria „modernius“ lietuvius nuo „nemodernių“ (rusakalbių, kurie kultūriškai randa save arčiau Rytų nei Vakarų).

1 paveikslas. *Tiesioginis savęs (Aš) apsibrėžimas. Tekstas pavyzdinis. Sudaryta autoriaus*

2 paveikslas. Netiesioginis Savęs (Aš) apibrėžimas *per Kitą*. Sudaryta autoriaus

Antra ir kur kas svarbiau – kaip pastebimi nepilnavertiškumo ženklai? Aš-Kitas skirtis savaime negali paaiškinti, kodėl Kitas ar Aš konstruojamas vienaip ar kitaip. Tam paaiškinti reikia žiūrėti į žmonių kalbą. Nepilnavertiškumo ženklų tarp lietuvių galima pastebėti įvairiose kasdieninėse gyvenimo srityse, pavyzdžiui, kalbant apie lietuvių pasiekimus ir lietuvius kaip *etninę grupę* arba apie lietuvių vietą pasaulyje ir juos kaip apie *politinę bendruomenę*.

Tokia analitinė skirtis kyla iš Brubaker (1998) teksto, kur lyginamos Vokietijos ir Prancūzijos visuomenės, šių dviejų valstybių raida ir pilietiškumo sampratos jose. Anot autoriaus, Vokietijoje pilietybės pagrindas labiau remiasi į etniškumą, o Prancūzijoje – į teritoriškumą. Dėl to centrinė darbo sąvoka – *tautinis nepilnavertiškumo kompleksas* – savyje turi du supratimus apie tai, į ką gali referuoti žodis *tauta*, nes nepilnavertiškumą galima stebėti per savos kultūros vertinimą bei politinę savivoką.

Šioms ašims būdingi kiek skirtingi nepilnavertiškumo bruožai ir konkretybės. Juos čia būtina pristatyti, nes dalis jų iš esmės atitinka tai, kas aprašyta ankstesnėje literatūroje, ypač pagal A. Phillips:

Politinės bendruomenės ašis:

- Lyginimasis su kitomis tautomis, netgi kai tai nėra prasminga (žr. 3.2 dalį)
- Per aukštų standartų sau taikymas / iškreiptas užsienio matymas (žr. 3.2)
- Jausmas, kad tavo tauta yra nematoma (ir iš to – noras įrodyti savo vertę) (žr. 3.2)
- Bendrataučių žeminimas, nepasitikėjimas sava tauta (etikečių priskyrimas, pavyzdžiui, kai sakoma, kad dauguma mūsų pavydūs, nemalonūs, uždari) (žr. 3.6)

Etniškumo ir lietuviškos kultūros ašis:

- Noras būti kitu, perimti kito bruožus (pvz., amerikiečių kultūros kokybę) (žr. 3.5 ir 3.2)
- Per aukštų standartų sau taikymas (vartojama medija turi atitikti x standartą) (žr. 3.5 ir 3.2)
- Nenoro išsiskirti nuo kitų, prie kurių nori šlietis, bandant asimiliuotis (žr. 3.5 ir 3.2)

- Daugumos tradicijų vengimas, nežinojimas, generalizuotas abejingumas (žr. 3.4)
- Pažeidžiamumo jausmas, kai tavo kultūra vertinama santykyje su užsieniu (žr. 3.5 ir 3.2)

Taigi, šie bruožai, kurie gali būti pastebimi kalboje (bet tuo pačiu ir žmonių veiksmuose), iš tikrųjų apibrėžia santykį su savimi (Aš), bet tokiam savęs apibrėžimui reikalingas Kitas.

Nepilnavertiškumo šaltiniai gali būti įvairūs, tad bandyti atrasti aiškų priežastingumo ryšį gali būti sudėtinga arba netgi neįmanoma. Nepilnavertiškumui įtaką gali daryti šeima, ugdymo įstaigos, knygos, kelionės į užsienį arba įvairūs veikėjai internete. Pastaraisiais metais dėl interneto kultūros produkcijos išsiplėtimo ir kultūros vartojimo tendencijų pokyčių prasidėjo „kultūros sulyginimas“ (angl. „flattening of culture“), kuomet kažkokio dalyko (estetikos, ideologijos ar vaizdo) vertė yra tiesiogiai susijusi su jo galimybe nustebinti ar šokiruoti žiūrovą (Sloan, 2012, p. 2-3). Kultūra ir joje esantys vaizdiniai nebėra vertinami tiesiogiai (angl. on their own merits), bet santykyje su kažkuo kitu. Esant nepilnavertiškoje būsenoje, sunku įsivaizduoti save kaip galintį patenkinti tokią šoko kultūrą, nes lyginantis su kitomis kultūromis ar šalimis – dažnu atveju teks prieiti išvadą, jog atsilieki, o ne pirmauji.

2. Metodas ir duomenys

Šis darbas yra vienas pirmųjų, kurio eigoje buvo renkami ir nagrinėjami duomenys apie tautinio nepilnavertiškumo kompleksą Lietuvos visuomenėje (skirtingai nei J. Lingevičiaus tyrime, kur diskurso analizės būdu buvo interpretuojami elito pokalbiai Lietuvos laikraščiuose 1991-1994 metais). Norint suprasti, kaip žmonės reflektuoja savo santykį su lietuviškumu ir kaip supranta save santykyje su pasauliu bei kitais lietuviais (kas yra būtina tautinio nepilnavertiškumo kompleksui suprasti), **geriausias tyrimo metodas yra pusiau struktūruotas giluminis interviu**. Užsienio tyrimuose yra bandyta kiekybiškai, pavyzdžiui, apklausos būdu (Kulkarni, 2022) tyrinėti nepilnavertiškumą, užtat šis tyrimas išsiskiria nuo esamos literatūros ir metodo pasirinkimu. Šį pasirinkimą reikėtų trumpai pagrįsti.

Visų pirma, šis konkretus interviu metodas gerai tinka mažai tirtoms temoms, tad Lietuvos kontekste yra puikus pasirinkimas tiriant nepilnavertiškumą. Kiti metodai, ypačiai apklausos, yra labiau prasmingi, kai yra kalbama apie visiems suprantamus dalykus, naudojant sąvokas, kurios yra kurį laiką nusistovėjusios ir gerai žinomos. Antra, interviu metu, skirtingai nei per apklausas, kur kas lengviau perklausti ir „įsijausti“ į tokį kalbėjimo būdą ir mąstymo modelį, koks labiausiai patogus informantui, kad būtų kuo lengviau interpretuoti atsakymą, kadangi galima mąstyti ir kalbėti apie tuos pačius dalykus įvairiomis sąvokomis. Tyrėjo rolė čia – bandyti didelį kiekį įvairiai naudojamų

kategorijų sulyginti, konstruojant vienus aiškesnius teorinius rėmus ir iškeliant svarbiausias paliestas tezes, klausimus. Perklausti taip pat svarbu, nes dalis informantų, galbūt nesupratusių klausimų arba bandančių įtikti interviuotojui, pradeda kalbėti apie tai, kas iš tikrųjų nėra aktualu to pokalbio kontekste arba išvis nėra atsakymas į pradinį klausimą, bet tai, kas atrodo paranku, informantui aiškesnės ir plačiau apmąstytos temos (Rubin & Rubin, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009).

Kaip sudarytas klausimynas tokio tipo tyrimui? Kadangi kalbėti apie nepilnavertiškumą ir gėdą, sudėtingus jausmus, gali būti sudėtinga, pasirinkta sudaryti klausimyną, kuris palaipsniui paliečia įvairias su lietuviškumu ir nacionaline tapatybe susijusias temas. To pasekmė yra tai, kad pokalbio metu yra daug skirtingų potemių ir pokalbio gijų, kurios persipina. Kartais iš mažų, bet pasikartojančių detalių galima lengviau sudaryti ryškesnį vaizdą apie to žmogaus pasaulėžiūrą. Pavyzdžiui, paklausus apie kalbą, iškart galima sužinoti, su kuo žmogus bendrauja ir kaip žiūri, tarkim, į kalbos politiką - ar labiau laisvamaniškai, *laissez-faire*, ar priešingai, nori tam tikros tvarkos. Žinoma, klausimai apie kalbą sudaro tik vieną, siaurą dalį klausimyno – jame paliečiamos ir geopolitikos, populiariosios kultūros ir kiti aspektai. Klausimai, naudoti tyrimo metu, yra pasidalinti priede nr. 1, bet verta paminėti keletą svarbiausių temų, iš kurių išplaukė detalesnės diskusijos:

- Kalbų maišymas ir kalbos politika, kalbos svarba valstybės ateičiai
- Patirtys užsienio valstybėse (darbinės, kultūrinės, tarp pažįstamų)
- Noras ar nenoras užsienyje gyventi, užsienio įsivaizdavimas, lyginimas su Lietuva
- Nuomonės apie geopolitiką ir politiką, pavyzdžiui, ką asmuo darytų karo atveju
- Kaip asmuo apibūdina tipiską lietuvį (užsidares, netolerantiškas ir kt.)
- Informanto vartojama medija, nuomonė apie Lietuvos kultūrą ir ją supančias sferas
- Nuostatos, demografiniai rodikliai (amžius, gyvenamoji vieta)
- Ką reiškia būti lietuviu, kokios pagrindinės emocijos, asociacijos ir pan.

Jau turint klausimyną, prieš einant į pokalbį taip pat buvo svarbu apgalvoti, su kuo bus kalbama. Pasirinkus netikimybę tiksline atranka, atrankoje siekta **kuo didesnės įvairovės tarp informantų** stengiantis įvairiais būdais paskelbti skelbimus įvairiuose puslapiuose apie planuojamą tyrimą (konkrečiai Facebook grupėse ir ieškoti jaunesnio amžiaus žmonių per Discord, TikTok)³ ir taip pat asmeniškai pakviesti tie, kuriuos būtų sunkiau pakalbinti be išankstinių ryšių (pavyzdžiui, dėl jų darbo pobūdžio, polinkio nepasitikėti nepažįstamais ir pan.). Kadangi šio tyrimo mastas nėra labai didelis, nėra ambicijų tikimybinei atrankai ar tolygiai reprezentuoti visą Lietuvą ir visas jos visuomenės grupes, o verčiau siekiama dirbti su tam tikru u nuomonių, atsiremiant į idėją, kad kiekvienas žmogus

³ Dėl šios atrankos nebuvo pakalbinti vyresni nei 50 m. žmonės, kurie mažiau tikėtina, kad naudojami internetu.

padeda išpildyti šį spektrą, kur viena ekstremume – asmuo nepatiria nieko panašaus į tautinio kompleksą, o kitoje spektro pusėje galima rasti labai ryškius ir radikalius tokio fenomeno pavyzdžius.

Taigi, **2024 m. kovo ir balandžio mėnesiais įrašyti 18 pusiau struktūruotų giluminių interviu** gyvai Vilniuje ir nuotoliniu būdu. Šis informantų skaičius buvo pasirinktas, viena vertus, dėl logistinių priežasčių, kadangi sudėtingiau kokybiškai analizuoti didesnę kiekį interviu, o kiekvienas interviu mažiausiai truko 45 min (ilgiausias truko virš 1 val. 40 min.). Kita vertus, taip pat taikyta *prisotinimo taisyklė* – tai reiškia, kad pakankamai greitai pradėjo kartotis atsakymai, bent tarp tam tikrų asmenų grupių (kaip tarp interneto ar alternatyviaja kultūra besidominčio jaunimo). Informantus galima rasti informantų lentelėje (priede nr. 2) **iš užsienio bei pagrindinių trijų didmiesčių (Klaipėdos, Kauno, Vilniaus) ir mažesnių miestų ar rajonų**. Be to, įvairaus išsilavinimo, amžiaus.

Duomenys buvo analizuojami teminės analizės (angl. thematic analysis) analitine prieigos logika. Praktiškai šitokio metodo įgyvendinimui buvo imtasi tokių žingsnių:

1. Visų pirma, buvo aprašomi pirminiai įspūdžiai po interviu rinkimo (ar išsiskyrė kokia nors dažna apklaustųjų elgsena, kuri nebūtinai atsispindės vien iš transkripcijų?) bei tam tikros autoriaus nuožiūra svarbios mintys prieš gilinantį į analizę. Pirminė analizės dalis ganėtinai paprasta, žvelgiant į tai, kas buvo tiesiogiai pasakyta. Empirinės dalies poskyriai formuluojami pagal tai, kokios mintys, problemos ar temos pakartotinai iškilo į eterį ir yra aktualios kalbant apie nevisavertiškumą.
2. Antra, siekiant giliau interpretuoti esamus duomenis, antras žingsnis - interviu lyginti tarpusavyje, siekiant pamatyti skirtumus ir panašumus tarp jų. Kokie dėsningumai kyla kalbant, pavyzdžiui, apie lietuvių kalbą, gyvenimą užsienyje ar kita tema? Kaip tai gali padėti susidaryti bendrą vaizdą apie *tautinio nevisavertiškumo kompleksą* tarp tam tikrų socialinių grupių ar kaip tas kompleksas veikia individo mąstyseną apie pasaulį ar jo šalį?

Kai kurios interpretacijai naudojamos strategijos pasiskolintos iš Kvale & Brinkmann (2009) patarimų interviu analizei:

- Tam tikrų pasikartojančių temų pamatymas (angl. noting patterns)
- Duomenų grupavimas (angl. chisering, coding)
- Tikėtumo vertinimas (angl. seeing plausibility) - kas akivaizdžiai pasimato duomenyse
- Skirtumų paieška tarp duomenų (angl. making contrasts)
- Reikšmių kondensavimas (angl. meaning condensing) - svarbių reikšmių išgavimas perskaitant tekstą
- Naratyvas (angl. narrative) – pasakojamų įvykių seka, pasakojimo analizė

Iššūkis tame, kad šios idėjos kartais būna užmaskuotos ir jas atsakymuose sunku pastebėti tiesiogiai, dažnu atveju reiklu tampa interpretuoti ir pauzes, kai informantams sudėtinga atsakyti į klausimus plačiai ir aiškiai, ypatingai, jei ta tema nėra tekę daug diskutuoti. Kaip jau pastebėta Ji & Bates (2020) tyrime, šio tyrimo klausimas gali būti itin jautrus, o atsakymų formuluotėms nemažą rolę gali turėti socialinio geidžiamumo (angl. social desirability) problemos. Pavyzdžiui:

- *Mes esam per maži > Mes esame nepajėgūs, palyginus su kitomis valstybėmis*
- *Nežinau, mūsų kultūra nėra įdomi > Daugiau dėmesio skiriu užsienio kūrėjams*
- *Ar yra išvis gerų lietuviškų filmų? > Nebeieškau, bet kai žiūrėjau, neradau*
- *Mūsų mentalitetas labai aštrus > Labai daug lietuvių tikrai jau grubūs žmonės*
- *Stebiuosi, kai žmonės žino, kur yra Lietuva > Lietuva nėra matoma, svarbi valstybė*

Žinoma, lieka vienas iššūkis. Su šia teorija, kaip ir su daugeliu dalykų socialiniuose moksluose, kartais sunku nubrėžti tikslią liniją, kada priežastingumą lemia, pavyzdžiui, ne A (užsienio įtaka), o B (šeimos įsitikinimai), mūsų atveju, kada svarbiausias veiksnys - Kitas, o kada svarbiausias veiksnys yra visiškai kitoks kintamasis – absoliučiai kitos emocijos ar kitos aplinkybės. Tai yra bent iš dalies interpretacijos reikalas. Tad, kad nubrėžti liniją tiksliai ir interpretuoti duomenis atsakingai būtų lengviau, klausimyne tampa svarbu matyti platų kontekstą ir daug klausimų, kad nebūtų daromos išvados iš vienos trumpos citatos ar vieno atsakymo, bet visumoje, turint omenyje asmens motyvacijas, gyvenimo situaciją ir panašiai.

3. Empirinio tyrimo rezultatai

Tolimesniuose skyriuose pristatomos konkrečios problemos bei temos apie tautinio nepilnavertiškumo komplekso pobūdį, prigimtį, raišką, remiantis interviu citatomis.

3.1. Pirmi interviu įspūdžiai

Atlikus interviu, pirmoji pastebima bendra tendencija yra tai, kad kalbėti apie lietuviškumą beveik visiems per interviu yra sudėtinga. Tad tai nėra tema, apie kurią yra tekę mąstyti daug ir detalai, arba informantai, kurie dažniausiai nelaiko savęs patriotais, iškart atsiduria su tokia kliūtimi, kad nežino, kaip teisingai save išreikšti, susivokti savyje, kai tikimasi greitai perteikti atsakymą interviuotojui. Jaunesnių informantų tarpe tai gali atrodyti savaime suprantama dėl amžiaus, tačiau tas pastebima ir tarp vyresnio amžiaus žmonių:

R9 [25 m.]: *Asmeniškai ką reiškia būti lietuviu? Šito niekad net ne sau nebūčiau pagalvojus tikriausiai. Ir nenoriu, blemba.*

R10 [26 m.]: *pradedant interviu aš galvojau, kad mano santykis su Lietuva ar tai lietuviškumu, nežinau, yra kažkiek geresnis negu dabar, kai nežinau, **sulaukiu tokių įdomių klausimų, kurie verčia susimąstyti.** Perkračiau, nežinau, savo požiūrį, vertybes galbūt netgi kažkiek, ir supratau, kad na gal nėra viskas taip jau gerai, kaip nežinau, kaip galvojau anksčiau.*

R4 [39 m.]: *Kaip aš parodau lietuviškumą? [Svarsto.] Nežinau, gal būdama savimi? Gal papasakodama, pasakodama anekdotus iš Lietuvos istorijos, aiškinant žodžius, o va jeigu skaitai lietuviškai, žiūrėk kaip fainiai, arba, va, nežinau... **Gal nelabai galvoju apie tai, kad rodyti lietuviškumą. Gal aš nesu labai tokia patriotiška.***

R14 [22 m.]: *Bet viduje aš galvoju, kad nu. **O ką man reiškia būti lietuviu, ta prasme?** Aš tai tada kvestionuoti pradedu ir mąstyti apie tai ir aš tada **nerandu tokių tam tikrų dalykų, kurie galbūt mane atskirtų nuo nuo apart kažkokios kalbos, nuo tarkim, nuo buvimo latvių arba estų ir panašiai.***

Vidutinio amžiaus žmonės (R1, 41 m.; R2, 50 m.; R4, 39 m.; R17, 53 m.) kaip atskaitos tašką gali laikyti Nepriklausomybės atkūrimą kaip jiems giliai svarbų ir *autentišką* įvykį, todėl dažniausiai ir atsiremia į šias patirtis, kai kalba apie lietuviškumą. Nors netgi šioje amžiaus grupėje išskyrė ir emigrantė R4, kuri linkusi abejoti, ar gyvuoja tokia pati dvasia dabar kaip 90-ųjų išvakarėse:

R4 [39 m.]: *aš ligi šiol prisimenu, kas vyko sausio 13-q, aš visą tai prisimenu, tada tas labai lietuviškumas buvo, nors aš buvau mažas vaikas, man buvo ką šeši, septyni metai, buvo labai suaudrintas, bet dabar... aš gal nežinau... **aš gal to lietuviškumo nematau, aš kai nuvažiuoju į Lietuvą***

Jaunesnė karta, asmeniškai nepatyrusi šios istorijos, ją jau įsivaizduoja iš istorijos knygų, remiantis dokumentiniais filmais ar vyresnių žmonių pasakojimais. Ir tai nebūtinai jaučiasi autentiška. Kartais tiesiog visiškai atmetami mitiniai naratyvai apie Lietuvą (gamtą, laisvės siekį ir pan.), nes tai nėra aktualus ar *unikalus* naratyvas šiandienai (R15, 23 m; R13, 24 m.):

R13 [24 m.]: *čia yra **visai geras klausimas, atsakyti, kas yra genuine lietuviškumas**, nes skaitytum lietuviškas knygas „o, gamta!“, bet jie **Lenkijoje tą patį sako**, Rusijoje tą patį, nežinau... [...] gal aš esu blogas lietuvis, bet man net pačiam sunku atsakyti, kas yra tas genuine lietuviškumas, ir aš **galėčiau tą klausimą atsakyti iš blogosios pusės, bet negalėčiau atsakyti į tą klausimą iš geros pusės.** Nes blogi lietuviški dalykai būtų: alkoholizmas, blogi tėvų santykiai ir savižudybė... Kas... liūdna, bet pasakius tuos tris dalykus manau visi lietuviai galėtų **identifikuotis** su jais.*

Tai reiškia, kad teigiamo lietuviškumo šaltinio kai kurie jauni žmonės tiesiog neturi (ir galbūt neturi poreikio tokio ieškoti) arba įsivaizdavimą apie lietuviškumą, kuris yra turimas, jisai daliai žmonių jaučiasi kaip labai paviršutiniškas, kitaip pasakius – neautentiškas. Tad daugeliu atvejų yra atsigręžiama į užsienį. Toliau kalbant labiau apie užsienio santykį su lietuviškumu galima pamatyti tikrai nemažai įdomių dalykų apie mūsų specifinį nevisavertiškumo kompleksą.

3.2. Lyginimasis su užsieniu, įsivaizduojamas užsienio standartas

Prieš pradėdant kalbėti apie lietuvius, gyvenančius Lietuvoje, reikia pirma pakalbėti apie žmones šio tyrimo imtyje, kurie yra kiek ilgiau nei keletą savačių buvę užsienyje – emigrantus ir svetur gyvenusius. Jie, rodos, yra kur kas labiau reflektavę savo santykį su lietuviškumu, netgi jeigu nelaiko savęs patriotais. Jie yra mažiau linkę tapatintis su tautinio nevisavertiškumo kompleksu.

Galima manyti, kad išvykimas į užsienį kai kuriems padeda geriau suprasti savo santykį su lietuviškumu. Vis dėlto tai logiška, kadangi lietuviai, gyvenantys užsienyje (ir ypatingai šalyse su labai skirtinga nuo Lietuvos kultūra), randa save kiek kitoje būklėje – emigravusieji jau žiūri ir mato pasaulį iš kito taško, galėdami blaiviau įvertinti, kur lietuviai „laimi“, o kur „atsilieka“. Tai reiškia, kad pabuvus užsienyje mažiau gresia tautinio nepilnavertiškumo kompleksas, o, kaip pamatysime toliau šiame darbe, lietuviai, kurie nėra gyvenę užsienyje, įprastai turi tam tikrą įsivaizdavimą, kad užsienyje *ženkliai* geriau nei Lietuvoje, o tai yra viena svarbiausių nevisavertiškumo komplekso dalių.

Dėl to susidaro tarsi pirminiam impulsui prieštaraujanti situacija, kuomet emigrantai aktyviau stengiasi atpažinti ir dažnu atveju puoselėti lietuviškumą nei visą gyvenimą Lietuvoje gyvenusieji:

R6 [31 m.]: Nes man atrodo, tie, **kurie apskritai nekeliauja, tu neturi, su kuo palyginti.** [...] Ir visada taip ir įžiūri kažkokius geresnius dalykus kitose šalyse.

R7 [23 m.]: yra tikrai žmonių, kurie **išvažiavo iš Lietuvos ir staiga jie pradėjo mėgti visą absoliučiai lietuvišką maistą**, jie kasdien eina į tam tikras lietuviškas parduotuves, kurios yra čia, Londone, sakykim, kurie eina prie ten Lietuvos ambasados per visas šventes ir taip toliau, nors to jie niekada nedarydavo Lietuvoj.

R2 (50 m.) labai teigiamai atsiliepia apie Lietuvą dirbdama Vokietijoje, nors pastebi, kad Vokietijoje geresnės socialinės garantijos (ir išvažiavo dėl darbo, siekiant padėti artimaisi šeimai sumokėti už studijas). Vokietijoje ji pamatė, ko Lietuvoje trūksta, pavyzdžiui, šilumo aptarnavimo srityje, bet netgi ir to galima daugiau matyti tarp jaunosios kartos Vilniuje (plačiau žr. 3.6).

Ir reikia nepamiršti, kad išlaikyti ir rasti lietuviškumą gyvenant užsienyje yra kur kas sunkiau nei gyvenant Lietuvoje. Integruoti lietuviškumą į kitokį gyvenimo būdą reiškia jį kurti ir kartais puoselėti savaip. Štai citata moters, kuri, nelaikydama savęs patriote, vis tiek kuria „insular lietuviškumą“, kad išlaikytų lietuviškumo dvasią šeimoje su vyru škotu:

R4 [39 m.]: bet aš tiesą pasakius, lietuviškumą, nu, aš turiu savo tokį **insular lietuviškumą** susikūrius, **aš esu to lietuviškumo kūrėja savo šeimoje ir aš ji pati dabar gaminu tą lietuviškumą, ir aš nežinau, bet aš pati su juo turiu keblų, keblius santykius.** [...] čia mano tokia maža ambicija, žinoma, šeimoje noriu kalbėti lietuviškai, ir noriu, kad dukra kalbėtų, nes manau, kad kalba yra dovana, ir kad vėliau padovanos, nors dabar man jinau nori vis tiek angliškai atsakinėti.

Tie, kurie turi prasčiausią nuomonę apie Lietuvą, neretai mato užsienį kaip išsigelbėjimą. R5, kalbėdama su dalimi jaunesnių žmonių, pastebi, jog jie sako, kad „nekenčia“ Lietuvos ir nori išvažiuoti į užsienį. Tai galima paaiškinti tuo, kad yra nusivylę Lietuva kaip maža šalimi (apie mažos šalies retoriką žr. 3.3), savo identitetą kuria aplink su Lietuva nesusijusiais dalykais – daugiausia kalba angliškai, vengia lietuviško nacionalumo ar kultūros (apie tai plačiau žr. 3.4, 3.5), o taip yra išskirtinai dėl to, kad užsienis yra laikomas kur kas pranašesniu už Lietuvą, nebūtinai objektyviai:

R5 [21 m.]: Tai toksai visiškas noras šnekėti tiktai angliškai... dažniausiai, jo, tie žmonės nori kuo greičiau išvažiuoti iš Lietuvos, dažnai į pokalbius įeina ir tai, kaip vat, nekenčia Lietuvos, planuoja, kaip čia greičiau išvažiuoti– [...] Dažniausiai sako dėl žmonių Lietuvoje, nors aš irgi nesutikčiau su tuo, kad žmonės Lietuvoje, nu, sako, čia neišsprusę, neišsilavinę, visiškai ne taip mąsto, jeigu, pavyzdžiui, dar tas žmogus būna kažkokį laiko tarpą išvažiavęs į užsienį ar dirbti sako, „va čia atvažiavau į tam tikrą kitą valstybę ir man visiškai pasimatė kitas pasaulis, čia jūs Lietuvoje gyvenantys gyvenat kaime, nežinot, kaip iš tikrųjų visas kitas pasaulis“, [...] nors iš savo patirties žinau, kad visai taip nėra, ir yra tokie visai nelogiški atsakymai; kartais žmonės pradeda šnekėti apie politiką, kad čia irgi politikoj viskas negerai (nors pažiūrėjus į bet kurios kitos valstybės politiką yra, manau, kad irgi labai labai panašios problemos, tai... jo), tiesiog nematau kažko realaus po tuo pasakymu. [...] [Nori emigruoti] dažniausiai Amerika su Anglija. Tada rečiau būna Vokietija, Amsterdamas, kažkokios labiau Vakarų Europos šalys... jo.

Kalbant apie Lietuvos ir lietuvių įvaizdį užsienyje, reikia pripažinti, kad Sovietų Sąjungos okupacija paliko juodą dėmę, kuri jaučiama ligi šiol, ir kuri keičia, kaip mes manome, kad mus mato užsienyje. Be tų atvejų, kai Lietuvos apskritai žmonės nežino, Lietuva dar dažnai yra sumaišoma su Rusija ir lietuviai su kitais Rytų Europos piliečiais. Dėl to ir kyla noras būti pripažintais kaip nepritampančiais ir ne tokiais pat kaip žmonėmis iš Rytų Europos, nes šiam regionui yra primetami tam tikri stereotipai, kurie, savaime suprantama, kad lietuviams nelabai tinka:

R9 [25 m.]: Aš turiu draugų Australijoje, turiu Amerikoje, turėdavo dabar Turkijoje bendraujam, bet žodžiu, pas juos būdavo tas toks mentalitetas, kad biški – aj nu jūs prie Rusijos, tai jūs rusai.

R5 [21 m.]: Dažniausiai nemato Lietuvos. Uh, nu geriausiu atveju žinos, kur yra žemėlapyje. Geriausiu atveju. Dažniausiai nu yra girdėję, apie tokią valstybę, bet neturi kokio įspūdžio apie Lietuvą.

R4 [39 m.]: toksai generalizavimas būtų – moterys iš taip vadinamos Rytų Europos [nusijuokė truputį] yra... vos ne... namų šeimininkės, dažnai šitas yra su prostitutija, su... daug yra primetamos rusiškos moters irgi... kaip čia pasakyti... prejudice... visos tos charakterizacijos. Dar yra primetamos, kad žmogus atvykęs, pavyzdžiui, iš Lietuvos ar Rytų Europos, pavyzdžiui, dirbs paslaugos sferoje, ar ūkininkystėje, fermose, kad nemokės gerai anglų kalbos, rašyti, skaityti ir panašiai. Nes man yra tekę susidurti, nu, tai žinoma, tave labiau nuteis neišsprusę britai, bet tai taip pat nemalonu yra, su, su tokiau vienu vienu brūkšniu būti nubrauktai.

R17 [53 m.]: Svetima gėda, tai yra vadinama, ar ne, tikrai taip – tuo laiku, kai aš buvau Londone, tas jaunimėlis, kur aš mačiau, na būdavo tokių atvejų, kad apsigodavo, ir alkoholio daug gėrė, na žodžiu

toks... O kaip čia tie anglai kokią čia nuomonę susidarys apie tuos lietuvius, kaip sako Ivaškevičius, muskulai tie lietuviški... nesinori, kad į lietuvius žiūrėtų tik kaip fizinius darbus darančius.

Bet netgi, kai žmonės žino, kur yra Lietuva, pripažinimo poreikis vis tiek nenuslopsta dėl to, kad būti žinomiems reiškia būti kažką pasiekusiems. Kaip minėta 3.1 dalyje, netgi ne visiems lietuviams yra aišku, ką Lietuva yra pasiekusi tokio įspūdingo. Kai kuriuose atsakymuose galima rasti šiek tiek optimizmo dėl to, kad pasitaiko daugiau atvejų, kai lietuviams nėra poreikio prisistatyti keliaujantiems Europoje. Be to, tarptautinėse institucijose, ypač Europos, Lietuva jau tapo labiau žinoma, ypatingai nuo Ukrainos-Rusijos karo pradžios dėl šalies lyderystės ir aiškos geopolitinės pozicijos. Bet visgi daugelio Lietuva laikoma kaip dar nematoma:

R17 [53 m.]: Gal labiau šaukti pasauliui, kad mes esam, būt drąsesniems, reprezentuoti save platesniame kontekste, nes aš dabar kaip suprantu tą reprezentaciją atlieka studentai, kurie išvažiuoja studijuoti, tai jų pasirinkimas, arba tyli ir nesako, kad aš iš Lietuvos ir gyvena tik kaip individas arba „klausykit manęs, aš atvežiau Lietuvą“. Tai va. Tai taip turbūt, garsinti Lietuvą.

R4 [39 m.]: [...] Lietuvoje kaip bendrauja: nori įtikti, nori, kad visiem labai patiktų Lietuvoje, labai svetingi yra, nori, kad apie Lietuvą, lietuvius gražiai ir gerai galvotų. [...] mažos tautos mentalitetas čia gal žaidžia kažkokią rolę, toksai: „Va, jūs apie mus nežinot, bet va dabar sužinosit ir mes nuostabūs.“

Dėl tokių priežasčių, ypač kalbant apie prisistatymą internetinėse bendruomenėse, lietuviai pasirenka paprasčiausiai neakcentuoti to, iš kur jie yra, nes tai nėra patogu, nes Lietuva yra iki galo nepripažinta (taigi, nevisavertė) Vakarų šalis:

R10 [27 m.]: Aš manau, kad vien jau tas atvejis, kad aš nenorėdavau labiau visiem kitiem sakyti, kad aš būtent iš Lietuvos esu, yra vienas iš to pavyzdžių.

I: Ar sąmoningai, ar nesąmoningai yra buvę bandymas iš jūsų pusės išskirti nuo lietuvių stereotipo, paneigti neigiamus įsivaizdavimus...

R4 [39 m.]: Aš manau, taip. Gal nesąmoningai, gal kartais sąmoningai. Gali būti. Sakyčiau taip.

Vienas būdas, kaip galima įtikti užsieniečiams yra kalbėti jų kalba – angliškai – ir asimiliuotis. Anglų kalbos vartojimas senokai įvardintas kaip modernaus žmogaus identiteto žymė (Vaičekauskienė, 2006) ir būdas išvengti tokių nepatogumų yra paprasčiausiai atrodant kaip žmogui, kuris nėra iš Rytų Europos, iškart neparodyti, kad esi lietuvis, gaunant tokį atsakymą: „Tipo, aš niekada nebūčiau pagalvojusi, kad tu esi lietuvi, good for you. [...] Good for you, ‘cause you’re passing for... like a brit or whatever, man turėtų sukelti kažkokį pasididžiavimą, kad aš užmaskavusi, jog nesu lietuvi.“ (R4, 39 m.). Gera anglų kalba padeda pabėgti nuo blogo pirminio vertinimo kaip

užsieniečio, kaip lietuvio, nuo tos įtampos, kuri buvo jaučiama R6, kai ji pirma emigravo į JK, ir R5, kai kalbėjo su vakariečiais internetinėse bendruomenėse kiek jaunesniame amžiuje:

R6 [31 m.]: *Kai iš pradžių išvažiavau, išsikrausčiau iš šalies, man atrodo tas toksai noras gal? Greičiau išmokti kitą kalbą, ta prasme anglų kalbą, kad greičiau žmonės į mane žiūrėtų kaip į anglę? Bet po kelių metų buvimo čia aš kaip tik pradėjau visa tą, kad būnant iš kitos šalies, būnant iš Lietuvos, tai man čia stiprybė yra [o ne silpnybė]. Ir aš dabar tą į taip žiūriu.*

R5 [21 m.]: *tikrai yra nepilnavertiškumo kompleksas, jautiesi kaip žmogus iš mažos valstybės, jautiesi kaip žmogus iš kažkokio kaimo, nors gyveni Vilniuje, priešinant save su kitų valstybių, Vakarų valstybių tautiečiais, jautiesi nepilnavertiškas ir stengiesi tada kalbėti angliškai, kad kuo labiau... kuo labiau susitapatinti su užsieniečiais iš Vakarų.*

Galiausiai, jeigu reikėtų parinkti vieną klausimą, kurį galima užduoti beveik bet kokiam lietuviui, kad pamatyti nepilnavertiškumą, reikėtų paklausti, ką jie manytų apie tai, jeigu į Lietuvą gyventi atvažiuotų žmonės iš Vakarų Europos, ar tai keltų nuostabą? Tokį klausimą uždavus visgi pradeda po truputį spindėti viena tautinio nevisavertiškumo komplekso ašis, kai lietuviai yra priversti susitaikyti su objektyvia tikrove, kad (a) tai reiškia, jog užsienyje nebūtinai yra geriau:

R7 [23 m.]: *Aš gal ir galvoju, kad yra tas toks mažos šalies kompleksas, kad tu žinai, kad ai nu jo, greičiausiai ten kažkur Amerikoje, tai turbūt geriau viskas yra, bet tada nuvažiuoji į tą Ameriką ir supranti, kad ten ant vizos borderio tave interoguoja 3 valandas [juokiasi] [...] galbūt ir egzistuoja tas toks liuvio charakterio nepilnavertiškumas iš anksčiau.*

R5 [21 m.]: *sulauksiu pilnametystės, išvažiuosiu į Ameriką, čia tipo bus viskas labai faina, ten prasidės mano gyvenimas, bet va aš nebuvo suformavusi to kritinio požiūrio iki tada, ir todėl aš labai idealizavau Ameriką, o dabar aš pradėjau kitaip mąstyti, uh, apie šitus dalykus – aš sužinojau, kad Amerikoje nėra taip fainiai ir gerai, kaip sako trumpuose YouTube'o video*

(b) Užsieniečiai nori atvažiuoti į Lietuvą, nes čia yra kažkas gero:

R14 [22 m.]: *nes tipo, tada yra tas toks klausimas: „O ką tu čia pamatei gero, nes nu mums čia atrodo, kad čia viskas blogai, ta prasme, tai tai čia.“ Bet nu, tai pasirodo, kad čia nėra blogai, tai tai va.*

R10 [27 m.]: *studijų laikais kai kurie dėstytojai jie būdavo iš kitų labiau išsivysčiusių, sakykim taip, Europos šalių, pavyzdžiui, iš Italijos, iš Anglijos ir man būdavo labai keista, kaip žmogus iš tokios šalies gali atvykti į Lietuvą, čia dirbti, galbūt net, aš aišku nežinau, kokia jų šeimyninė padėtis ir taip toliau bet kurti čia savo ateitį, galbūt šeimą kurti. Tai atrodo, taigi tu esi, pavyzdžiui, iš Italijos, tai ko, vos ne, ko tu čia atėjai, ką tu čia gero matei?*

Taip pat įdomu paminėti, jog interviu rinkimo metu pasirodė Laimės indeksas, kuriame Lietuva pakopusi į top 20-uką, o Lietuvos jaunimas pagal indeksą laikomas laimingiausiu pasaulyje. Viešojoje erdvėje (LRT.lt, 2024) ir po vieno interviu (R15 – po įrašo pabaigos, nėra transkripcijoje)

teko išgirsti, kad mes negalime būti laimingesni negu žmonės kitose šalyse, kitur turėtų būti geriau. Viena vertus, tai galima interpretuoti kaip to konkretaus indekso kritiką, bet, kita vertus, tai verčiau lietuvių polinkis įsivaizduoti užsienį kaip geresnį negu Lietuva, nors Lietuvoje gyvenimas realiai yra toks pat geras arba geresnis negu dalyje kitų Europos šalių ar miestų, imant objektyvius duomenis.

3.3. Lietuva – maža ir su tuo susijusios mąstymo klaidos

Dažnai interviu metu Lietuva buvo įvardijama kaip maža valstybė. Viena vertus, tai objektyvi tiesa – Lietuvoje nėra didelio gyventojų skaičiaus ir Lietuvos geografinė teritorija nėra tokia didelė kaip kitų šalių, pavyzdžiui, Vokietijos. Kita vertus, teiginiai, susieti su Lietuvos dydžiu, neretai neatitinka objektyvios tikrovės, o verčiau to informanto ar informantės pažįstamų asmeninę socioekonominę situaciją bei statusą. Kitaip tariant, jie per daug šališki.

Štai šioje ištraukoje teigiama, kad į Lietuvą nėra investuojama (kas nėra visa tiesa vien atsižvelgiant į Europos Sąjungos nuolatinę paramą, rengiamus viešuosius konkursus), galbūt dėl to, kad šiam vyro (R8) nepavyksta rasti kvalifikuoto ir gerai apmokamo darbą Lietuvoje:

*R8: Nu biški kaip čia pasakius mes toli esam nuo daug ko biški, nes nu nesam centre Europos ar panašiai, pas mus neatvažiuoja, kad labai Amazon ar ką tokio. Nu, toliau **ekonomiškai esam**. Toks jausmas yra. Tai mus tik veža kaip darbuotojus į užsienį, kad dirbti labiau. Tai, kad mes turėtumėm daug kažką tai sau gamintis, kažkokio labai didelio verslu, **nelabai turim. Nu kaip pasakius. Nelabai daug investicijos įdėtų iš kitų įmonių šiuo metu. Bet... [...]** Manau, kad tai nėra blogai, po truputį po truputį pasivysim su progresyvumu, bet šiuo metu labai norėtusi, kad būtų viskas geriau su ekonomikai ar šiaip, kad nebūtų per brangūs butai, kad jeigu norėčiau kažkur išnuomoti ar gyventi, ar kažką investuoti, kad nebūtų tokių žiaurių kainų, kaip dabar yra, nes kiek aš pažįstu žmonių ar kažkas su kuo šneku, nu biški sunku šiuo metu sakyčiau surasti butą. Kainos didelės, o **čianais darbai minimumas nelabai kažką vienam išsigyvensi sakyčiau, bet negalėčiau didelio gyvenimo iš minimumo.***

Nepaneigiama ir objektyvi tiesa, kad Vilniuje sudėtinga prasiversti su minimaliu atlyginimu ir gali būti, jog aukštesnis minimalus atlyginimas padėtų pakelti gyvenimo kokybę daugeliui žmonių. Tačiau čia taip pat įvyksta ganėtinai keistais lyginimais Lietuvos su užsieniu. R8 atrodo yra nepatenkintas tuo, kas vyksta visur, ne tik Lietuvoje, kur nėra „komforto“, bet ir užsienyje, konkrečiai Vokietijoje, kurioje, jo manymu, „ekonomika biški nesmagi“:

*R8: **Komfortas nesijaučia didelis tiesiog čia gyvenant, jeigu neišvažiuoju į užsienį užsidirbti pakankamai ir tada galėčiau grįžti, tai kaip tik turėčiau pakankamai komforto Lietuvoje, tai čia gal didelė problema tuo metu kai minimumo nori geresnio, o komfortas mažas po to, kai neturi pinigų. [...]** o Nyderlanduose labiausiai norėčiau gyventi. Ten yra gal viena iš geriausių šalių esančių tam, kad apsigyventų, nes tiek turtinga šalis patis, tiek ir kraštas yra malonus, aš mokyčiausi jų kalbą, aš mokausi vokiečių, **nors reikėjo pasirinkti Nyderlandų. Ir tai mokausi iš Duolingo. Ir galvoju, gal aš Vokietijoje***

kažkada apsigyvensiu galvodavau anksčiau, bet šiuo metu tokia, kai ekonomika biški nesmagi ir politikoje, kas vyksta tai...

Šioje tyrimo imtyje yra įvairaus išsilavinimo žmonių, tačiau labiausiai nepatenkinti Lietuvos valstybės progresu yra tie, kurie verčiasi sunkiausiais. Iš kai kurių atsakymų galima suprasti, kad informantai iš dalies nesuvokia objektyvios tikrovės. Toks atvejis, kur neadekvačiai vertinama Lietuvos ekonomika ir užtat dėl to pati valstybė, nėra vienintelis:

*R11: [...] kiek už nuomą – minimum 700? Tad nuo mokesčių nu ką žinau, trys šimtai [lieka]? Tada, o minimalus... **minimalus 1200 atlyginimas?** Berods? Vilniuj bent jau.*

Pagal VMI (2023) Lietuvoje minimalus atlyginimas yra 924 Eur (apie 708 Eur po mokesčių). Tuo tarpu labiau pasiturintys žmonės mato Lietuvos valstybę ir ekonomiką priešingai – kaip gerą:

*R13: Aš manau Lietuva yra kaip, randi pigią akciją geros kompanijos, kur nesupranti, kodėl niekas neinvestuoja, aš manau tiesiog... hm... aš manau tai yra gera investicija – jei karo nebus neaišku, jei viskas bus nice ir ramu – aš manau tai **bus visai gerai šalis gyventi per kitus 20 – 30 metų iš gal labiau ekonominės pusės, žiūrint į Lenkiją, žiūrint į kai kurias kitas Rytų Europos šalis, kurios po biški pradėjo konkuruot netgi su Vakarinėm šalim, čia nežinau čia dar... [...] šalys kaip Prancūzija, kurie nori savo La Pen išrinkti ir vokiečiai, kurie pasimetę gyvenime šiuo metu, ir ta partija, kuri šiuo metu gerai pollina... Nežinau, iš visų šitų vietų atrodo, kad **Lietuva yra tokia nuošliauri vieta, kur gali, kol kas dar, visai ramiai dar gyventi gyvenimą, nežiūrint į [gilesniu balsu] karo galimybes... tai čia tokia ne kalbos ar kultūros pusės, čia mano nuomone iš [gal] gyvenimo vietos ir ekonominės pusės.*****

Žmonės, kurie patys nejaučia nepilnavertiškumo, svarstydami apie priežastis, kodėl kiti gali jausti nepilnavertiškumo kompleksą, irgi dažnai cituoja ekonominę situaciją:

*R14: Gal kažkiek jo lietuviai turi tą nepilnavertiškumo kompleksą, nu ta prasme. Aš galvoju, **pagrindinis dalykas, dėl ko lietuviai gali būti ir jaustis nepilnavertiškai tai yra ekonominiai dalykai,** tie tokie finansiniai, ekonominiai, pragmatiniai dalykai, dėl ko jie gali jaustis nepilnavertiškai. Tai čia aš sakyčiau, yra pagrindinis elementas ir dalykas, dėl ko mes galim jaustis nepilnavertiškai. Ir tie dalykai jie pagrinde, yra nu ta prasme. tu juos gali labiausiai turbūt pamatyti viešajam sektoriui apie ką aš žinau, ką turiu galvoj.*

*R17: Mažos šalies kompleksas tai gal būtų – **ar aš gebėsiu, nes aš iš mažos šalies?** Nes pas mus nebuvo technologijų, to nemokėjo, pavyzdžiui, mūsų medicina, **mūsų medicina stipriai atsilikusi nuo kokių Nyderlandų medicinos kaip pavyzdys, ar ne?** Ir nes mes esam maži, mes neturim tokių ekonominių galimybių kaip didelės šalies. Tai čia tas kompleksas.*

Visgi kaip galima pamatyti iš pavyzdžių, kalbėti apie nepilnavertiškumą ekonomikos, darbo, socialinės apsaugos ir skurdo kontekste yra sudėtinga dėl to, kad (a) ekonomika yra dalykas, susidedantis iš daugumos elementų ir, jeigu sekasi verslams, nebūtinai reiškiasi, kad gerai sekasi

žmonėms, ypatingai arti skurdo. Taigi (b) apskritai kiekvienas žmogus skirtingai jaučia ekonomikos „gerumą“ ar „blogumą“ pagal savo finansinę ir gyvenimo situaciją, o tai reiškia, jog ekonomikos įsivaizdavimas gali smarkiai neatitikti objektyvios tikrovės.

Viena vertus, žmogus gali sakyti, jog nemėgsta Lietuvos politikos, kuri nepadedą sunkiai besiverčiantiems pasiekti aukštesnį gyvenimo lygį, kita vertus, gali sakyti, kad Lietuva savaime yra (ir galbūt visada bus) skurdesnė ir prastesnė šalis už kitas, nepaisant progreso. Šios dvi pozicijos ženkliai skiriasi ir tik antroji gali nukreipti į kažkokio tipo nepilnavertiškumą, *keliant itin aukštus standartus ir pernelyg aukštinant užsienį*. Ir čia yra klausimas, ar tai yra racionalu, nes didesnės valstybės gali turėti aukštesnį nominalų BVP, bet mažoje valstybėje nepaisant žemesnio BVP vidutinis gyventojas gali džiaugtis tikrai neblogo gyvenimo kokybe.

Tas šalies „mažumas“ kelia problemų daugumai apklaustųjų. Mažos valstybės nebūtinai yra silpnos, tačiau, kaip rašė A. A. Phillips, buvimas mažu – kiekybinė problema – dažnu atveju matoma ir kaip kokybinė problema. Kaip įvaldyti tą mažumą mūsų pačių naudai, paverčiant jį į pranašumą? Kas be ko, Lietuva turi ir populiarių atlikėjų (minimas Jovani), Lietuvoje gyvena patyrusių mokslininkų ir Lietuva nėra visiškai „meaningless“ taip pat kaip ir Suomija ar Latvija:

R11 [19 m.]: Šiaip gal ir taip. Nes nu nežinau, kas labiau nori kažką pasiekti tai iš karto važiuoja į užsienį. Esu ir girdėjęs, kad, ah... nežinau. Aišku, kad, pavyzdžiui, iš šeimos: Ai, ką mes čia lietuviai padarysim? Mes mažiukai, mūsų nedaug yra, kažką tokio.

R3 [16 m.]: Nu tai lietuviai vis tiek nori, kad labiau juos pasauliniu lygiu žinotų, nes Lietuvos rinka yra gan maža. [...] Ką žinau, manau, jie net nežino, kad tai yra lietuviška muzika. Jiems jinai tiesiog patinka. Kaip ir su tuo pačiu Džovani (Jovani). Aš nemanau, kad labai daug kas užsienyje žino, iš kur jis yra, bet tiesiog klauso. Nes patinka jiems.

R13 [24 m.]: Vidutinis žmogus, kuris per mano stream'ą ateina, galėčiau mažiau nei 20 žmonių surasti, kurie žinojo, kas Lietuva buvo. Jiems tai... jiems tai nežinau, lyg tu būtum iš mažos šalies, kuri yra visiškai meaningless, kažkur Europoj [truputį juokiasi] Čia kitataučiam.

R1 [24 m.]: Nes pastebėjau, Latvija turi tą patį, Suomija truputį turi tą patį... [...] Nemanau, kad tai labai unikalus dalykas. Nežinau, jo, toks nepilnavertiškumo jausmas.

Įdomu tai, kad dalis apklaustųjų tvirtai teigia, jog lietuviai turi mažos šalies kompleksą, o ne nepilnavertiškumo kompleksą (nors tai yra iš esmės labai panašios sąvokos, nukreipiančios į iš esmės tą patį fenomeną). Tai leidžia manyti, kad (a) tokios sąvokos turi savaime suprantamą, bet niekur neapibrėžtą prasmę, (b) pats žodis „nevisavertiškumas“ iš savęs neša tam tikrą gėdą, todėl įsivardinti save kaip nevisaverčiais, vadinasi, pripažinti, kad kažkur klysta. Tuo tarpu buvimas mažais yra faktas, kuris neturi jokio neigiamo emocinio svorio. Tai, beje, gali būti priežastis, kodėl ligi šiol nebuvo kalbama ar rašoma tokia analitine prieiga ir mokslinėje literatūroje – kai kalbame apie globalizaciją, nekalbame apie tai, koks mūsų pačių indėlis jos formavime, o dėmesys perkeliamas į išorės veikėjus:

R14 [22 m.]: *Aš gal sakyčiau, mažos šalies labiau kompleksas, negu kad nepilnavertiškumo, nors iš kitos pusės, žiūrint, gal ir galėtų būti*

R16 [23 m.]: [...] tai konceptualiai **galbūt mažos valstybės kompleksas, bet taip pat yra mažų valstybių Europoj, kurios, nežinau, nesirauna išsikelti savęs** – ta pati Šveicarija, Liuksemburgas, turi savo identitetą ir yra atpažįstamos dėl kitų dalykų ir galbūt nežinau, ir gal ne mažos valstybės kompleksas, o posovietinės valstybės kompleksas, labai daug kas jeigu nežino, kai minėjau, daug kas maišo lenkus su lietuviais užsienyje, susieja lietuvius su kitais Baltijos valstybėmis, tai daug kas pamiršta, kad Lietuva nėra dalis kažkokios Rusijos teritorijos, tarsi **Lietuva gavo nepriklausomybę faktiškai, bet kažkokia socialine prasme vis dar įsivaizduojami pančiai**

3.4. Prieraišumo stoka (noras būti nei lietuviu, nei nelietuviu)

Pasitaikė, kad tarp informantų buvo galima išgirsti, jog jie nebetvirtai save laiko lietuviais. Tokie atvejai labiau susiję su tuo, kad kiti lietuviai labiau pabrėžia lietuviškumą, lietuvišką nacionalinę ar etninę kultūrą arba apskirtai tiesiog patriotizmą, dėl ko daroma išvada, kad *aš nesu pakankamai „geras“ lietuvis*. Dauguma apklaustųjų šio tyrimo imtyje bėgtų iš šalies, jeigu prasidėtų karas (didžioji dalis informančių – moterys), išskyrus jauniausią informantą R3. Ir kartais pasitaikė atsakymų, kuriuose minima, kad prasidėjus karui, būtų noras kitais būdais prisidėti teikiant pagalbą Lietuvai, bet iš esmės visais atvejais retas save vadina „patriotišku“, „patriotams“ keliami aukšti standartai:

R17 [53 m.]: *Tai aš irgi daryčiau, ką galiu, kaip mokytoja, bet aišku, aš nešaukčiau, kad esu... Aš būčiau antrarūšė tada... Tikri patriotai miršta Lietuvoje.*

I: [atkartoja iš anksčiau, ką pasakė R16]: *„Aš galiu save pavadinti lietuviu, bet nelabai noriu sieti savęs su Lietuva“? Teisingai?*

R16: *Taip... Ir aš nesakyčiau, kad tas ėjimas iš kažkokios – nežinau gal kažkam iš gėdos, gal patinka kai kurie dalykai susiję su Lietuva, bet nerašysi jokių pagyrimų, kad aukštini ir patriotu save vadini, tai toks tarsi, nėra labai šiltas ėjimas į lietuviybę... žmonių... bet nėra toksai atstumiantis ar gėdingas, čia mano toks įspūdis.*

Žmonės, kurie turi tautinio nevisavertiškumo kompleksą, iš esmės turi labai mažą prieraišumą prie, visų pirma, pačios valstybės (nors nebūtinai planuoja emigruoti), tačiau dažnu atveju nėra prieraišumo pačiam lietuviškam identitetui. Nevaikščiojama į valstybines šventes (jos laikomos neįdomios), nenorima remti Lietuvos kariuomenės militaristinėmis formomis (t.y. nenorima miršti karo lauke). Ir identiteto baze tada tampa buvimas faktiškai lietuviu, bet nelabai parodant, kad esi lietuvis – tai tarsi atsisakymas su tuo „prieraišu“ ir lietuvišku nacionalumu/etniškumu identifikuotis:

I: *Kaip jūs išreiškiate tai, kad esat lietuvis? Ta prasme ar kažką lietuviško darot kasdienybėje? Ar, pavyzdžiui, valstybinių švenčių dienomis? Nežinau.*

R6 [31 m.]: *Neišreiškiu šito žinok.*

R4 [39 m.] *aš tiesą jums pasakysiu – man šitie visi lietuviški reiginiai, ir gal kaip mes lietuviai juos švenčiam, yra žiauriai nuobodūs.*

Šio darbo rėmuose būtų per daug sudėtinga bandyti surasti prieraišumo stokos šaltinį, tačiau galima paminėti vieną konkrečią sritį, kur toks santykis būdingas. Ypatingai dažnai interviu pasigirdo sentimentų apie Partnerystės ar Civilinės sąjungos įstatymo reikalingumą bei apskritai LGBT žmonių situaciją Lietuvoje (R1, R2, R5, R7, R8, R9, R10, R11, R13). Ji daugelį metų yra ganėtinai prasta, todėl LGBT asmenys dažnu atveju yra priversti keltis į užsienį, kad galėtų kurti šeimą ir tuo pačiu metu jaučiasi labiau priimti bei laisvi esant kitur nei namuose. Kitaip tariant, būdamas lietuviu visada būsi teisiama. Klausimyne nebuvo nė vieno klausimo apie LGBT žmones, bet ši tema vis iškilo (tai savaime jau rodo, kokia tai svarbi tema). R7, nevienalytis asmuo, kuri(s) išgyveno būtent šią situaciją, kai rado antrą pusę Londone, beveik visada kalba angliškai, angliškai mąsto, labiau mėgsta kultūrą anglų kalba, vis tiek dažnu atveju aiškiau, raiškiau, plačiau ir detaliau kalbą apie lietuviškumą nei kai kurie lietuviai, kuriems, kaip apibūdina R7, lietuviškumo vienintelis šaltinis yra pragmatiniai dalykai – gyvenimas Lietuvoje (o R7 jau emigravo į JK) arba kalbėjimas lietuviškai:

R7 [23 m.]: *man lietuvių kalba yra **realiai paskutinis dalykas**, kurį aš turiu lietuvišką, ar ne*

3.5. Lietuvos kultūra kaip nepakankamai kokybiška

A. A. Phillips, rašydamas apie „cultural cringe“, visų pirma, kalbėjo apie literatūrą, t.y. apie kultūrą, kalbėjo apie tai, kad kiekvienas rašytojas iš Australijos svarsto, ar knyga, ar apskritai bet koks Australijos pasiekimas bus vertinamas tarp anglosaksų, tarp buvusios kolonizatorės JK.

Lietuvos kultūros situacija yra įdomi, nes Lietuvoje nesilyginama su Rusija, buvusia Lietuvos okupante ar pavergėja. Ir Lietuvoje yra nemažai įvairių menininkų, rašytojų, muzikos atlikėjų, tačiau dalis lietuvių kaip kultūros vartotojai – ypač kalbant apie populiarią kultūrą – yra linkę patys griežčiau arba tiesiog *kitaip* žiūrėti į lietuvių kuriamą kultūrinį turinį, į etniškumą, į nacionalinę kultūrą ir jos saviraišką nei į užsienio kūrybą, kurios yra daugiau, kurią, jų požiūriu, lengviau vartoti ir kuri yra matoma kaip įvairesnė.

Kartais sunku atskirti, ar abejingumas arba lokalaus turinio vengimas yra susijęs su objektyviomis priežastimis (turint, paprastai pasakius, „gerą“ skonį), ar dėl bendrų įsitikinimų, generalizacijų, kurios veda prie nepilnavertiškumo. Apibendrinant didžiąją dalį interviu, tarp tų, kurie

jaučia nevisavertiškumą dėl lietuviškos kultūros, galima pastebėti savotišką refleksyvų atmetimo principą, kuris pateisinamas tuo, kad Lietuvos kūrėjai nekuria ir nedaro to, ko tikisi ir randa iš užsienio medijų – tad tai yra asmeninis pasirinkimas, o ne kažkoks dėsningumas.

R18 [32 m.]: Bet kad **kopijuot šūdinai** be jokios kažkokios labai smarkios idėjos. Nu nežinau. Man tai atrodo, kad nelabai, atrodo tiesiog nekokybiška. Tai tokie jo, gal šiek tiek galbūt taip man atrodo, kad aš norėčiau, kad Lietuva asocijuotųsi su [...] **gera kokybe** ir [...] Tai biškį gėda.

R16 [23 m.]: labiau **asmeninis prioritetas** save matyti globaliu mastu kaip individą, potencialią įtaką, nežinau, lietuviybė yra tiesiog prierašas [...] nežiūriu, ne dėl to, kad asmeniškai neieškau, bet tiesiog pagal dominančias temas **nerekomenduoja tiesiog, nesidomia tokiomis pačiomis temomis** tie patys „influenceriai“ – [...] retas video, kurį man rekomenduoja tas pats „YouTube‘as“, yra lietuvių kalba, nebent jei nueini į homepage‘ą, kur meta pagal lokaciją, kur LRT video ar 15min, kur mirė toks ar toks režisierius, parodom video, kur paruošėm prieš metus, lyg tikėjomės; dar meta krepšinį, nes visur išpopuliarėję visokie momentai, tai ne; bet nebūtinai dėl to, kad tas turinys nors yra prieinamas, aš nežinau, kiek jisai populiarius, bet **aš asmeniškai neturiu noro jo ieškoti ar domėtis tokiu turiniu...**

Bet tai nėra tik asmeninis pasirinkimas, tai yra tendencija, kuri vis pasikartoja interviu. Tokios plačios generalizacijos, rodos, turi realų pagrindą, ypač tarp labiau išsilavinusių, nes lyginama, kaip anksčiau (ir iš esmės manoma – vis dar) Lietuvoje yra tiesiogiai kopijuojama popkultūra iš Vakarų (kaip jau rašė Baločkaitė, 2007) ir tai daroma neskoningai, todėl lieka kliautis užsienio medijomis ir jose esančiu turiniu. Todėl Lietuvai, rodos, reikia naujos kūrėjų kartos, kuri būtų „kieta“:

R4 [39 m.]: Jūs įsivaizduojate, **kuo galėjau domėtis 2004 metais**, kai prasidėjo visokios žvaigždžių nesąmonės, nežinau, man atrodo pop kultūra atrodė tokia **pigi ir, uh, neskoninga**. Bet aš gal įsivaizduoju dabar gal yra daugiau.

R5 [21 m.]: Patinka pati idėja Lietuvos kultūros didinimo, jo, todėl jos reikia daugiau. Nepakankamai yra to, kas yra. [...] Trūksta ryžtingumo... mylėti Lietuvą... ypač kai tu galvoji, kad... tai **nėra... kieta...**

R6 [31 m.]: Jeigu pagalvojus apie kažkokią knygą ar podkastus, visada būna **pagrindė iš tikrųjų būna amerikiečiai**. Ir tada anglai. Žinai, kas yra ir gali būti, kad aš labai labai neteisingai apie tai galvoju, bet aš taip mąstau, kad gal man atrodo, kad jie truputį greičiau yra pasiekę tų dalykų, **kažkaip biški į priekį paėję**? Ir gal dėl to aš pradėjau juos labiau sekti?

Užsienio turinys nėra savaime geresnis dėl to, kad jis yra sukurtas užsienyje. Kaip apibūdina R13, užsienyje būdingas tam tikras kokybės ir produkcijos standartas, kurio Lietuvoje ilgą laiką nebuvo, tačiau gali būti, jog to turinio dabar palaipsniui daugiau atsiranda. Toks paaiškinimas leistų galvoti, kad yra ir objektyvi priežastis, kodėl lietuviškas „kontentas“ mažiau domina:

R13 [24 m.]: matosi **truputį darosi daugiau gero lietuviško kontento**, kuris toks jau **engineerintas sintetiškai tavo dėmesį pagauti**, manau todėl gal žmonės visai mano TikToką žiūri, nes aš bent jaučiu, kad gal mano TikTokas toksai aukštesnės kokybės, amerikietiško streamerio, kur nejauti tokio Made in China, Made in Lithuania pigaus jausmo, jei tai duoda gerą atsakymą. [...] nemanau, kad tai imitacija

būtinai amerikietiškos kultūros, labiau imitacija amerikietiškos kokybės, vien garso kokybė, video kokybė, spalvų raiškumas, balso tonas, tai yra **visa produkcija, um, kalbėjimo... patternai...** Nežinau, tokie... kom... Tai nebūtinai yra jų kultūra, tai yra labiau dalykas, kurį jie sukūrė, nes jų entertainment sistema labai gerai veikia, tai nebūtinai kultūra, tiesiog daug pastangų įdėta. Tai... imitacija didelių pastangų ar profesionalumo labiau.

Ši logika gali būti pritaikoma ne tik pramoginei kultūrai (popkultūrai), bet ir informacijos paieškoms, straipsniams, nuomonių formuotojams ir daugeliui kitų sričių, nes čia logika yra tokia, kad kai kažkoks sukurtas daiktas (filmas, straipsnis, knyga ir pan.)

R3 [16 m.]: Kadangi domiuosi labai investicijų tema, **Lietuvoj nėra pakankamai informacijos šaltinių, tai tenka naudotis angliškais.** Dėl muzikos. Ką žinau, jeigu imant rap'ą tą segmentą, tai gal jau geriau, mano nuomone, užsienio atlikėjai negu mūsų. O šiaip. Nėra jau tokio didelio polinkio. [...] **Nu kinas galėtų būt geresnis, bet... Gal to ir nelabai bus,** nes vis tiek **Lietuvos kinas negali į Hollywood'o lygi eiti.** O taip nieko netrūksta [...] Paskutinį kartą buvau, uhm, filme, kur vaidina Mantas Stonkus ir kiti žinomi aktoriai. Tai galiu pasakyti, kad lietuviškos komedijos nu tokios labai... Nu nežinau. Truputį juokinga darosi, kokia nesąmonė yra. Ten yra gal ant tiek durnai parašytas scenarijus, gal net iš to net juokas ima. [...] Gal ir geras, kad jie bando labiau kažkaip paskatinti lietuviškų filmų kūrybą.

Dėl to einant laikui, gresia pačiam lietuviui nesąmoningas persijungimas iš lietuvių kalbos į anglų kalbą, kuri tampa labiau patogi. Perėjimas į anglišką aplinką, kuri labiau objektyviai pažengusi ir įdomi, ir „kieta“, kelia klausimą: kur tada lieka Lietuva, kurioje vis fiziškai gyvenama? Kas kuria Lietuvą ir jos ateitį, jos pramoginę kultūrą tuo atveju, jeigu pagrindinis žvilgsnis – į Vakarų? Toks kalbėjimo būdas buvo labiau būdingas labiau atsietiems nuo lietuviškumo žmonėms, kas buvo minėta 3.4 dalyje, bet vėlgi reikia pasikartoti, kad kultūros vertinimas nebūtinai yra susietas su pačios valstybės ar nacionalumo vertinimu:

R5 [21 m.]: **Būdavo anksčiau, kad mąstydavau angliškai [...].** Nes paauglystėje, ypač... galvoju... buvo gal žiūrėta į tai kaip į „kietą“ dalyką: kalbėti angliškai, mokėti angliškai, nežinau... gal atrodė, kad aš atrodysiu labiau išsilavinusi? Nežinau, ar tai yra tas? Ar kad mano bendraamžių **tai daryti buvo kieta?** Ir aš tai pati pradėjau tai daryti, nes visai neblogai sakyčiau, kad mokų anglų k., bet **pradėjau sąmoningai nuo to atsiriboti, nes supratau, kad tai iš išorės man peršamas dalykas** [...] ne visi tai supranta, ypač dar paaugliai, kurie gyvena tame, gyvena tuo, aš manau, kad **jie nesupranta, kad jaučia gėdą Lietuvai,** todėl jie tai daro, bet dabar reflektuojant iš šono, aš manau, kad **tai tikrai buvo gėdo jausmas, nepilnavertiškumo jausmas, gyvenant Lietuvoje noras būti kažkuo geresniu,** jaučiant tą gėdą savo valstybei.

Priežastis, kodėl teorijoje nacionalinės kultūros vertinimas buvo atskirtas nuo politinės savivokos, yra todėl, kad lokaliai kultūros atmetimas nebūtinai koegzistuoja su iškreiptu užsienio ir Lietuvos santykiu. R13 (24 m.) vadina Lietuvą „gera investicija“, bet tuo pačiu metu jis daugiau

kalba angliškai negu lietuviškai, mąsto daugiau angliškai negu lietuviškai ir mano, kad Lietuvos kultūra išnyks ir užtat laimės, triumfuos bendra europietiška (ar vakarietiška) kultūra dėl interneto įtakos:

*R13 [24 m.]: Nes panašu, kad kuo daugiau metų praeina, tuo tiesiog kultūros labiau visos susijungia ir panašu, kad **duok 100, 200 metų, manau, Europos visos, kiekvienoje šalyje anglų kalba bus labiau tikriausiai naudojama negu jų natūrali kalbi**, mane labai užknisa, kai visi mokytojai vis verčia tave kalbėti lietuvių kalba ir bando išlaikyti tą kultūrą, nes manau, um, kaip anksčiau visų mažų kaimų kultūros dingo, ir pasidarė šalies kultūros daugiau ar mažiau, tai dings visų šalių kultūros ir pasidarys tokios federacinės kultūros.*

Beveik visi apklaustieji sutinka, kad lietuvių kalba turi keistis ir kad kalbų maišymas arba tarptautinių žodžių vartojimas (arba anglišku žodžių į lietuvių kalbą vertimas) yra natūralus, savaime suprantamas dalykas. Taip pat buvo užuominų į tai, kad dabartinėje lietuvių kalboje kartais kiek keistai skamba tam tikri žodžiai, dėl ko yra poreikis remtis kitomis kalbomis, kurios geriau skamba:

R14 [22 m.]: anksčiau galbūt buvo vartojami tam tikri lenkiški žodžiai arba rusiški žodžiai, kuriuos galbūt dabar pakeitė tie patys angliški žodžiai. Tai čia yra tiesiog man atrodo ta tas pats grožis toje kalboje, kad jinai keičiasi, mes ją puoselėjame.

R2 [50 m.]: Ten pavartojimas tokių trumpinių, tarptautinių anglišku tas tas netrukdo ir tas okey ar yes, tas tikrai neištrins mūsų kalbos.

R3 [16 m.]: lietuvių kalboje yra truputį man tokių keistų žodžių, kaip pavyzdžiui... būna monitorius ir vaizduoklis. Tiesiog man būtų keista kažkaip kai kuriuos žodžius iš anglų kalbos į lietuvių išversti. [...] Lietuva yra visų pirma, jei neklystu, ji yra tiesiog maža šalis, nu tai natūralu, kad ne visi visų pirma gali ir kur jinai, tuo labiau ir mokėt lietuvių kalbą, [...] Nu tai, kad tu kalbi anglų kalbą, nuo to netamp mažiau tuo lietuviu...

Ir dėl šitų priežasčių galima kalbėti apie lietuvių bendrai keistą santykį su savo kultūra. Toks atitolimas nėra unikalus Lietuvai, tačiau tai nėra tik globalizacijos padariniai, tai ir aukščiau minėto užsienio įsivaizdavimo, ir pačios Lietuvos bei Lietuvos kultūros lygio vertinimo dalykas. Informantai sako, kad Lietuvoje nėra didelių problemų su kultūra, bet pagal elgseną atrodo, kad preferencija ir pagrindinis dėmesys yra teikiamas tam, ką gali pasiūlyti nelietuviai ir užsienis, su kurių kūryba yra lengviau tapatintis.

Galiausiai, kitame poskyryje paskutinis elementas – socialinis – gali dar giliau paaiškinti, kodėl yra sudėtinga tapatintis su lietuviška kultūra – dėl to, kad egzistuoja bendros asociacijos, jog lietuviai yra įprastai labai grubūs žmonės, ypatingai bendrataučiams, skirtingai nei užsieniečiai.

3.6. Socialinis aspektas: lietuviai kaip nemalonaus ir uždaro būdo žmonės

Kaip lietuviai apibūdina savo bendrataučius, šalies žmones, ar lygina save su užsieniečiais? Daugumoje atvejų pirmieji interviu išgirsti apibūdinimai – ganėtinai neigiamai. Prisimenant Australijos pavyzdį, australai bijojo, kad juos anglai matys kaip grubius. Lietuvoje yra kiek kitokia problema – patys lietuviai mato save kaip labai griežtus ir kartais net nemalonaus būdo žmones. Ir tai, savaime aišku, atsiliepia ir lietuviškumo vertinime ir bendrame nore dalyvauti lietuvių kultūroje:

I: Lietuviai malonūs žmonės tada?

*R16 [23 m.]: [gilus atokvėpis] Oj... Ne. Lietuviai GALI būti malonūs, bet taip pat gali būti „padlos“ arba lietuviškai sakant „padugnės“; jeigu kalbam taip jau maišytai tarmiškai, tai „padlos“ ir „svolačiai“... Gali būti tokios, nežinau, gali būti malonūs tikrai daugumoje viešojoje aplinkoje, bet aš nežinau, grįžtant prie lietuviško mentaliteto, nežinau, gali būti **niūrus**, niūrus tokie, bet vėlgi nuo individo priklauso.*

Kai kalbame apie lietuvišką internete, jame pastebima, kad yra labai daug neapykantos kultūros dėl, kurios, pavyzdžiui, kai kurie informantai sakė, jog nenorėtų kurti turinio ar apskritai būti viešomis asmenybėmis, nes bijo to pykčio, agresijos ir atmetimo iš kitų lietuvių, kurio išvengti, rodos, nebus įmanoma. Tai, kad Lietuva maža valstybė su mažu gyventojų skaičiumi taip pat reiškia, kad lengviau tapti gerai žinomam pajuokos objektu, jei nori kurti kažką pats, ypatingai kalbant apie politiškai aktyvius lietuvius.

*R5 [21 m.]: Lietuvoj, bent jau internete, kiek aš matau yra **labai daug tiesiog neapykantos** absoliučiai bet kam kas bent kiek nukrypsta nuo normos... [...] pasižiūri komentarus ir juose tiesiog – vien neapykanta. [...] **nekursiu [...] bent kiek išviešėjęs tapsi labai viešas***

Visgi tas pats atgrasumas nėra pastebimas ir įvardijamas kaip tik interneto dalykas, bet bendrai kaip nelaimingos tautos pasekmė. Nemaža dalis dirbančiųjų, pavyzdžiui, prekybos bei aptarnavimo srityse yra kur kas mažiau mandagūs ar malonūs nei žmonės užsienyje. Šioje citatoje lyginamas Meksiko miestas, tad skirtumas tarp Lietuvos ir Meksikos yra gana didžiulis:

*R1 [41 m.]: Aš labai daug laiko jaučiausi, kad na nu kažkaip tai Lietuvoj to **palaikymo kitam lietuviui yra mažai**. [...] **Meksikoj irgi tu galvoji, čia daug uždirba tos kasininkės, nu mažai uždirba jos, kapeikas, Lietuvoj tas pats. Bet jos čia visos kasininkės Meksikoj mano draugės** ir jos man visada būna, aišku, **čia būna kažkokios surūgelės** rasti visur visur, bet daugumoj tie žmonės atrodo dirba tą darbą už kapeikas, bet jie tokie LAIMINGI nu va tokie, va tau padės, padarys, vat o Lietuvoje aš pastebėjau mes eidavom į Maksimą ir mes taip galvotume: **Dieve, kas jom taip nu kas jom yra? Nu kodėl jos tokios liūdnos?***

Tuo tarpu vakariečiai beveik visada apibūdinami labiau teigiamai – arba kaip labiau ramūs, arba priešingai kaip šiltesni ir labiau energingi, bet kuriuo atveju tiesiog labiau malonūs ir tinkamo būdo:

R3 [16 m.]: *Ką žinau – gal lyginant su vokiečiais, nes neperseniausiais Vokietijoje buvau, tai **vokiečiai tokie linksmesni, o mes tokie paprasti, tokie visi rimtesni būnam.** [...] Tai mes **tokie labai susikaupe. Būnam kaip kada susireikšminę, o vokiečiai tokie energingi,** visada eina į dialogą. [...] Uh... Jeigu taip vat ten griežtai paimant tai **visas posovietines šalis visi gyventojai tokie biški uždari būna.***

Ankstesnėje citatoje galima pamatyti nuorodą į posovietines šalis. „Jaunoji karta“ yra plačiai matoma kaip „geresnių“ lietuvių karta, tiksliau – mandagesnių, pažangesnių žmonių karta, nes ji labiau panaši į Vakarų visuomenę, į kurią mes lygiuojamės ir kuria norime būti bei tapti:

R4 [39 m.]: *[...] aš labai matau skirtumą tą nei mano kartos, tiem žmonėm, kuriem yra apie 40, vat aš gal su jais nelabai; **o su jaunesniais yra žymiai lengviau** ir aš manau, kad jie gal yra kitokie. [...] nes sesuo mano gimusi po nepriklausomybės ir jinai biški įdomi irgi yra [juokiasi]*

R17 [53 m.]: *[su pasididžiavimu] **mūsų jaunimas yra pasaulio žmonės, nes jie yra labai gerai įvaldę anglų kalbą, kai kas netgi geriau moka netgi lietuviškai,** savo gimtąją, turiu omeny taisykles. Ir tai yra gerai. [...] **Vyresnio amžiaus būtų konservatiškesni.** Jie turės daugiau principų, nebus tokie pakantūs kitai nuomonei, sakykim, na, jeigu kokių politiniu klausimu*

Ir tai kartojasi beveik kiekviename interviu. Žinoma, ne kiekviename interviu lygiai toks pats „aštrumas“, nes vis dėlto kai kurie apklaustieji, pavyzdžiui, dirba darbą, kur galima tikėtis daugiau pagarbos iš kitų žmonių kaip būnant mokytoju (R17).

3.7. Nevisavertiškumo jausmų pokytis laike

Kadangi šiame tyrime buvo galimybė apklausti tiek jaunos (16 m.), tiek vyresnio amžiaus (50 m.) asmenis, galima tikrinti, ar nepilnavertiškumas keliauja per kartas. Deja, sakyti, jog lemtingą skirtumą daro kartos, nebūtų teisinga vien dėl to, kad R11 (19 m.) ir R3 (16 m.) skiriasi amžiumi vos trejais metais, bet turi ženkliai skirtingą įspūdį ar įsivaizdavimą apie Lietuvą. Rodos, didesnę įtaką daro kiti kintamieji, bet ne amžius.

Tačiau galima pastebėti, kad laikotarpiai ir nuomonių pokyčiai, kuriuos kartais subtiliai paminėdavo informantai, padeda sudaryti tam tikrą laikotarpio matricą apie galimą nepilnavertiškumo kaitos ar evoliucijos trajektoriją:

1) Ankstyvuojų Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, kuomet vis dar nebuvo įstoje į Europos Sąjungą ir kitas politines institucijas, nepaisant nacionalistinių idėjų, buvo didžiausias nepilnavertiškumas santykyje su Vakarais (apie tai jau yra rašęs Lingevičius, 2019).

2) Po 2016-ųjų (po Brexito, D. Trumpo išrinkimo JAV) pradėjo irti idealizuoto užsienio vizija:

R13 [24 m.]: anksčiau Amerika atrodė **kaip actually the land of the free and land of opportunity**, tiesiog nesveikas ideologiz- ideolog... ha... tiesiog atrodė kaip Mozės tiesiog fuckin šventoji šalis ir manau tai labai tos kultūros indoktrinacija sukurta ypač aplinkui 2014, '15, '16 metais ir po to manau labai universaliai visų žmonių nuomonė Amerikos nukrito ir **išsitaškė po Trump'o, um, ir tokį labiau reality check'ą davė**, todėl manau Lietuvoje, jeigu man sakyti „Ar nori varyt gyventi į Ameriką“ – nemanau... *I think I'm good, jie tikrai turi savo didelių problemų*

3) 2020 m., prasidėjus Covid-19, užsienio lietuviai ėmė grįžti, kiti ilgėjosi namų, o tarp lietuvių Lietuvoje karantinas sugrąžino norą geriau pažinti tai, kas yra arčiau tavęs:

R5 [21 m.]: Ir dar kaip **pastebėjau savo bendraamžių tarpe irgi kažkaip žmonės pradėjo labiau vertinti Lietuvą negu vertino anksčiau**, vėlgi nežinau, ar čia dėl to, kad dabar tiesiog 2020-ieji, ar dėl to, kad suaugom nuo vaikų amžiaus, nes labai sunku vertinti, kai daugiau nei pusė mano gyvenimo buvo vaikystė, paauglystė, bet manau jo grįžo Lietuvos vertinimas bendraamžių tarpe

R18 [32 m.]: Ir, aš tą jaučiau, kad noriu namo. Tai... tai... būdavo vis tiek tas ilgesys visą laiką gal, aišku, po atostogų Lietuvoje kažkaip visaip mažėdavo, bet ilginiui turbūt mažiau atostogos patenkindavo tą jausmą ir per COVIDą. Tada ypatingai pasijautė, **kad kažkaip pasiilgsti namų**.

4) Ir po 2022 m. (dėl įvykių Ukrainoje, Baltarusijoje) rodos, jog pradėjo didėti vienybė tarp lietuvių, ryškėjant skirčiai tarp tų, kurie labiau prisišlieja prie Rytų (remiant Rusiją) ar Vakarų (remiant NATO ir pan.). Šioje imtyje visi apklaustieji remia Ukrainą, o ne Rusiją:

I: Ai tai toksai, kaip čia pasakyt, čia su kažkuo kalbėjau – **vienybės jausmas** toksai tarsi atsiranda tokių problemų akivaizdoje?

R10 [26 m.]: Taip, taip, labai labai taikliai pasakyta.

Visuomenėje paplitusios nuomonės nėra įstrigusios laike ir statiškos, tad natūralu, kad jos gali kisti – nevisavertiškumas irgi gali banguoti, o ne tik palaipsniui nykti (nors kol kas galima manyti, kad trajektorija – vienpusė). Remiantis ir užsienio literatūros pavyzdžiais, einant laikui keičiasi politinis ir kultūrinis klimatas, ir to, ko reikia ieškoti ir klausti tyrimuose, keičiasi, tad į tai svarbu atkreipti dėmesį bet kuriam kitam tyrėjui, pasiryžusiam eiti šiuo teorijos ir metodo keliu.

3.8. Rezultatų reflektavimas ir tyrimo ribotumai

Tautinio nevisnavertiškumo tyrimai, tokie kaip šis, turi savotiškų iššūkių su duomenų rinkimu – tiek dėl to, kokius klausimus reikėtų užduoti, tiek dėl to, kokius žmones reikėtų pakviesti ir kaip rezultatus reikėtų tinkamiausiai interpretuoti.

Pirma, nors to siekta metodologijoje ir tyrimo eigoje, interviu klausimynas galėjo būti dar labiau patobulintas, (1) peržvelgiant, kurie klausimai pašnekovus nuveda toliau nuo pagrindinės temos ir tiriamo objekto – subjektyvaus santykio su tautine tapatybe, kuris leidžia susidaryti tautiniam nevisavertiškumo kompleksui – bet ir (2) įtraukiant daugiau „prieinamų“ pavyzdžių, kurie pašnekovams padėtų kalbėti apie nepilnavertiškumą arba apskritai įkontekstinti tai, kaip gal reikštis lietuvių tautinė tapatybė. Kasdieniai pavyzdžiai ir galbūt atsirėmimas į labiau suprantamas istorijas (remiantis, pavyzdžiui, *vignette* metodu: Agostini et al, 2024) galėjo praturtinti šį tyrimą ir tikrai būtų įdomus išbandymas ateityje besidominčiam šia tema tyrėjui. Klausimai kaip, pavyzdžiui, „Ką manote apie lietuviškumą?“ kartais padėjo išgirsti įdomesnių atsakymų, palikus didelę laisvę išsireikšti informantams, tačiau neretai tokie klausimai buvo per daug platūs dėl 3.1 skyriuje minėtų problemų.

Antra, reiktų pastebėti, kad galėjo suveikti *socialinio įtikimo efektas* kaip buvo manoma viename „cultural cringe“ tyrime (Ji & Bates, 2020). Tiesioginis stebėjimas – tyrėjo įsikišimas – turi savotišką riziką reikšmingai pakeisti informanto kalbėjimo būdą. Dalis interviu jautėsi kiek „formalūs“, o ne tokie atviri, kokie galėjo būti. Kaip aprašyta 3.1 dalyje, tautiškumo tema apskritai informantams yra sunki ir taip pat nelabai nepatogi. Sėkmingiausiuose interviu apklaustieji buvo linkę labiau atsiverti po pirmųjų bendresnių įvadinių klausimų. Pavyzdžiui, galima paimti *Reddit* paliktą žymiai agresyvesnį komentarą, lyginant su tuo, kaip kalbėjo kiti informantai apie kultūrą:

*niekados neklausiau ir neklausysiu lietuviškų "podcastų". Kokybės nėra ir mažai pasirinkimo. Anglų kalba, tai visai kita lyga, n pasirinkimo ir daug protingiau kalbama, o ne **trash šūdus**, kaip dvi lietuvis zvoizdos tarp savęs dūhindami trečią lietuvis zvoizdą ar memą ar tiesiog ten pasikėlę bazarina marožišku bendravimu, susireikšminę kažkokie ir dažniausiai vien apie pinigus kalba, nes gyvenimas tik šaibos ir kaip reikia prisisukti Lietuvoje, bbz kas gali tokių šūdų klausyti (xSpAcEX7, 2024)*

Galiausiai, svarbu paminėti, kad ne visi tyrimo imtyje toli gražu jaučia stiprų nepilnavertiškumą. Visgi to ir reikėjo tikėtis dėl to, kad atrankos logika prašė kuo platesnės įvairovės tarp informantų. Šiam tyrimui reikalingų pašnekovų atranka nebuvo paprastas dalykas, nes nebuvo aišku, kaip geriausiai atlikti tikslinę atranką, kai tokio tipo tyrimo Lietuvoje dar nėra buvę, tad į tyrimą pateko ir žmonės, kurių pasisakymuose sunku pastebėti ryškių tautinio nevisavertiškumo komplekso apraiškų, o verčiau tik trupinėlius. Pavyzdžiui, ši citata labai gražiai apibūdina visiškai priešingą atvejį – pasididžiavimą būti gimus lietuvi, kai nereikia lygintis:

R17 [53 m.]: Jausmas, kad tu esi savo žemėje, vaikštai tiesiog sava žeme, na čia metafora, nesu nusipirkusi, aš nekalbu apie privatinę nuosavybę, ir aš esu tos žemės duktė, tai toks jausmas. Na, jeigu nuvažiuočiau į, na, gerai Prancūziją, Paryžių. Taip, suprantu, Paryžių, prancūzų žemė, o aš ta atėjūne – čia tarsi į svečius atvažiavai, ne tavo ir gali tave labai maloniai priimti, bet visada būsi svečias. Tai toks jausmas.

Išvados

Šiame darbe tyrinėjamas fenomenas, kuris mūsų šalies publicistikoje pristatomas kaip duotybė, bet yra menkai tirtas akademinėje literatūroje. Tai tautinio nevisavertiškumo kompleksas Lietuvos visuomenėje. Pirmame tokio tipo tyrime Lietuvoje, atlikus 18 pusiau struktūruotų giluminių interviu, buvo siekiama sužinoti, kada įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų lietuviai gyvenantys Lietuvoje ir už jos ribų jaučia iškreiptą, nepilnavertišką santykį su tautiškumu, – per tai, kaip vertinama Lietuvos kultūra ir suvokiama jos kokybė, ir per tai, kaip suvokiama Lietuvos valstybė, politinė bendruomenė ir jos trūkumai lyginant su užsieniu.

Teorinėje dalyje aptariamas J. Lingevičiaus indėlis į lietuvišką literatūrą apie politinio elito jaučiamą subjektyvų nevisavertiškumą (kalbant apie Lietuvos būklę tarp Rytų ir Vakarų) 1991-1994 m. iškart po valstybės atkūrimo, o toliau atsiremiamą į australų pokolonijinės literatūros tradiciją, nagrinėjant „cultural cringe“ konceptą, pirmąsyk aprašytą A. A. Phillips dar 1950-aisiais. Ši literatūra fokusuojasi į individo patiriamą nevisavertiškumą ties savo tautine tapatybe, bet kadangi Lietuva niekada buvo kolonizuota *per se* (taip kaip Australija, Indija), nevisavertiškumo samprata papildomai paaiškinama ir išplečiama lenkiška literatūra su modernesniu Vidurio ir Rytų Europos kontekstu.

Kaip buvo formuluota teorijos dalyje, galima rasti nemažai panašumų tarp Australijoje pastebėto „cultural cringe“ ir šiame darbe formuluojamo lietuvių tautinio nevisavertiškumo komplekso, bet yra tam tikrų svarbių skirtumų, naujovių. Bakalauro darbe atlikta interviu medžiagos analizė leidžia kalbėti apie tokius šio komplekso elementus ir apie opiausius galimus jo padarinius:

1) **Negebėjimas apsibrėžti Savęs (Aš).** Paklausus, ką reiškia būti lietuviu arba kaip informantai parodo kitiems lietuviškumą, dažnu atveju apklaustieji nežinojo, kaip į tokį klausimą atsakyti. Tai aktualu, nes nepakankamai kalbama viešojoje erdvėje apie lietuvišką tapatybę ir jos kūrimą *iš savęs*, o ne santykyje su Kitu, ne santykyje su Rytais/Vakarais, bet atsiremiant į savo kultūrą, autentiškumą.

2) **Iškreiptas santykis su įsivaizduojamu užsieniu (Kitu).** Užsienyje negyvenusieji idealizuoja kitas šalis ir laiko jas kur kas labiau pažengusiomis ar „normaliomis“ lyginant su Lietuva, tuo tarpu lietuviai emigrantai ir lietuviai, kurie yra gyvenę svetur, geriau atpažįsta, kur Lietuvai sekasi, o kur ne. Be to, dalis emigrantų geriau supranta, ką jiems reiškia būti lietuviais – gyvenimas svetur padėjo išgryninti tautinio identiteto savivoką. Įdomiausia ir aktualiausia, jog tarp lietuvių egzistuoja noras būti pripažintais ir matomais tarp užsieniečių (kaip sakė R17: „labiau šaukti pasauliui, kad mes esam“). Tai reiškia būti matomais dėl gerų dalykų, būti matomais kaip progresuojanti į Vakarus atsigręžusi šalis. Visgi Lietuva yra maišoma su Rusija (Rytų valstybe),

lietuviams primetami nepalankūs Rytų Europos stereotipai (pavyzdžiui, apie prastą išsilavinimą, alkoholizmą ir pan.) ir tai prisideda prie tautinio nevisavertiškumo komplekso stiprinimo.

3) **„Mažos šalies kompleksas“** pasireiškia įvairiopai. Kaip yra minėjęs A. A. Phillips, kiekybinis skirtumas painiojamas su kokybiniu. Mąstoma, kad lietuviai yra maža tauta, kuri nėra reikšminga, nieko negali pakeisti. Dažnu atveju mažumas siejamas su nesusijusiomis problemomis, pavyzdžiui, su didele atskirtimi ekonomikoje. Todėl, kai užsieniečiai žino, kur yra Lietuva, ir ypatingai, kai čia atkeliauja žmonės iš didesnių šalių – tai matoma kaip keista ir keliamas klausimas, kodėl pasirinkta atvažiuoti į Lietuvą, o ne kažkur kitur, kur „geriau“ ir esą daugiau galimybių.

4) **Noras būti panašesniu į Kitą, lietuviškos tapatybės neakcentavimas.** Tautinio nevisavertiškumo dėmuo yra pastovus nežinojimas, generalizuotas abejingumas, kai eina kalba apie tai, kas vyksta valstybėje, nenoras tarnauti kariuomenėje, nenoras dalyvauti valstybinėse šventėse ir apskritai, kai buvimas lietuviu laikomas vien kaip etiketė, kaip sako R16 – papildomas „prieraišas“. Tai yra atsigręžimas į užsienį, bet ne visiškas lietuviško identiteto atsisakymas, o neutralus balansavimas, kuomet nepatogu save laikyti lietuviu, bet ir negali savęs vadinti Kitu. Tai susisieja su antru punktu, kadangi paprasčiausias būdas, kurį pasirenka nemažai žmonių, kad nereikėtų bandyti įtikti užsieniečiams, yra asimiliuotis, pritapti prie kitų Vakarų Europos piliečių kalbant jų kalba, angliškai, be akcento, žiūrėti tuos pačius dalykus ir klausytis ta pačia muzika kaip ir jie.

5) **Generalizuotas neigiamas lietuviškos kultūros vertinimas.** Anksčiau lietuviška popkultūra buvo paremta nekokybišku Vakarų (Kito) kopijavimu (Baločkaitė, 2007), bet tyrimo rezultatai leidžia manyti, jog ligi šiol tebėra giliai įsišaknijusi, bet sąmoningai nepastebima plati tendencija, kad lietuviai daugiau dėmesio skiria užsienio medijai ir kultūrai, o ne Lietuvos kūrėjams, kuriems taikomi aukštesni nei užsieniui standartai (kalbant apie autentiškumą). Ir to negalima pavadinti sąmoningu nusiteikimu prieš lietuvišką kultūrą, daugumoje atvejų informantai tai vadina „asmeniniu pasirinkimu“, nes, jų nuomone, sunku surasti, pavyzdžiui, tam tikrų muzikos subžanrų Lietuvoje, tad net nėra prasmės dalyvauti Lietuvos kultūrinėje erdvėje, bent iš dalies Lietuvai trūksta autentiškų naujosios kartos kūrėjų.

6) **Daugumos lietuvių pirmas polinkis yra matyti bendrataučius kaip grubius žmones.** Pokalbiuose dažnai pasigirdo, kad lietuviškajame internete egzistuoja neapykantos kultūra, o bendraujant su nepažįstamais tautiečiais jaučiamas didelis susvetimėjimas, nenoras padėti. Netgi, kai dalis apklaustųjų jaunimui suteikia daugiau vilčių, kad jų elgesys ir kalbėjimo būdas bus kitoks, tai daroma tik dėl to, kad jauni žmonės įprastai yra panašesni į užsieniečius nei lietuvius – labiau atitinka Kito standartą, labiau vakarietiški ir atviri. Tai veda link pažeidžiamumo jausmo tarp lietuvių, kurie

bijo, kad, pavyzdžiui, jų kūrybą ar gyvenimo pasirinkimus bendrataučiai vertins neigiamai, itin skrupulingai.

Tokias problemas arba šių problemų užuomazgas reikėtų tirti toliau ir giliau, ypatingai kiekybiškai, nes, pavyzdžiui, sunku pasakyti, ar tautinio nevisavertiškumo kompleksas egzistuoja tik tarp tam tikrų visuomenės sluoksnių, kuriuos šis tyrimas sugebėjo tinkamai padengti.

Be kita ko, pačios visuomenės nuostatos kinta laike ir, kaip aptariama 3.7 dalyje, galima manyti, kad nevisavertiškumas palaipsniui pradėjo slopti, tačiau norint į tokį klausimą atsakyti būtini tyrimai, kurie gali palyginti ir įvertinti nevisavertiškumo apraiškas tarp bent dviejų ilgesnių laikotarpių.

Tautinio nevisavertiškumo kompleksas yra specifinis ir dėl istorinių priežasčių susiformavęs santykis, paremtas įsivaizduojamu *Aš* ir *Kito* (aš – lietuvis/Lietuva, Kitas – užsienietis/Vakarai) santykiu. Šis darbas taip pat parodo, kad reikia nebijoti ir Lietuvoje taikyti mažiau populiarias teorines ir metodologines prieigas, ypatingai tas, kurios labiau būdingos kairiosios politinės minties atstovams (pokolonialistinių tekstų autoriai dažniausiai laikomi tokiais), nes galima atrasti tikrai įdomių rezultatų ir iškelti bei galvoti tokiomis temomis bei tokiu žodynu, kuris mūsų krašte nėra įprastas. Kai kalbame apie problemas su Lietuvos kultūra ar politine bendruomene, į tai galima žvelgti per įvairius analitinius „akinius“, ir šiame tyrime tai siekta padaryti atkreipiant dėmesį ne tik į Save, bet ir į Kitą.

Summary

Cultural Cringe, a National Inferiority Complex: How May It Show Up for Lithuanians?

This thesis investigates something that in popular media is perceived to be a given – the Lithuanian Inferiority Complex – but is not well theorized or discussed in academic literature. For this paper, which is a first of its kind in Lithuania, a total of 18 semi-structured interviews was conducted asking participants of varying ages and from various professions about their relationship with the Lithuanian national and cultural identity. The view of a person's national identity is often at odds with the international scene and under hefty scrutiny while national culture is also perceived in a strange way. This research is based on the Australian post-colonial literature regarding cultural cringe, first theorized by A.A. Phillips in 1950. This theory is merged and updated with the Polish literature which encompasses the modern Central and Eastern European context necessary for analysis. In the end guidelines for future research of this kind are put forth.

Literatūros ir nuorodų sąrašas

1. A. Kubilius: Esame įsikalbėję nepilnavertiškumo kompleksą. (2010, September 30). Delfi.lt. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/akubilius-esame-isikalbeje-nepilnavertiskumo-kompleksa-37056819>
2. Adomavičienė, L. (2021, September 9). Lietuvoje savižudybių mažėja, bet šalis iš statistikos aukštumų nekrenta: 40 proc. Vilniaus dešimtokų yra galvoję apie savižudybę. LRT.lt. <https://www.lrt.lt/naujienos/sveikata/682/1492418/lietuvoje-savizudybiu-mazeja-bet-salis-is-statistikos-aukstumu-nekrenta-40-proc-vilniaus-desimtoku-yra-galvoje-apie-savizudybe>
3. Agostini, E., Schratz, M., & Elof, I. (2024). *Vignette Research: Research Methods* (p. 200). Bloomsbury Academic.
4. Annus, E. (2011). The conditions of Soviet colonialism. *Interlitteraria*, 16(2), 441-459.
5. Annus, E. (2012). The problem of Soviet colonialism in the Baltics. *Journal of Baltic Studies*, 43(1), 21-45.
6. Antinienė, D., & Merkys, G. (2007). Structure and expression of students' attitudes reflecting national identity: case of Lithuania. *Socialiniai mokslai. Social sciences. Kaunas: Technologija*, 2007, 1(55).
7. Baločkaitė, R. (2007). Lithuania into Europe: Masquerading Europeaness. *Acta humanitara universitatis Saulensis*, 2, 11-26.
8. Brubaker, R. (1998). *Pilietybė ir tautiškumas: Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Pradai.
9. Buchowski, M. (2006). Social thought & commentary: the specter of Orientalism in Europe: from exotic other to stigmatized brother. *Anthropological Quarterly*, 79(3), 463-482.
10. Buhr, R., Fabrykant, M. S., & Hoffman, S. M. (2014). The measure of a nation: Lithuanian identity in the new century. *Journal of Baltic Studies*, 45(2), 143-168.
11. Constantino, R., & Constantino, L. R. (1975). *The Philippines: A past revisited* (Vol. 1). Quezon City: Renato Constantino.
12. Čižauskas, K. (2022). Iš belangės grandinėse į laisvės šviesą (apie Antano Petrilionio disertaciją „Belaisviai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino karuose (XIV-XV amžiai)“ ir jos gynimą). *Lietuvos istorijos studijos*, (50), 166-170.
13. Davidov, E. (2009). Measurement equivalence of nationalism and constructive patriotism in the ISSP: 34 countries in a comparative perspective. *Political Analysis*, 17(1), 64-82.
14. Feather, N. T. (1993). Devaluing achievement within a culture: Measuring the cultural cringe. *Australian Journal of Psychology*, 45(3), 182-188.
15. Go Vilnius. (2024, April 4). Vilnius: Expectations vs. Reality [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ymffRgzbLhs>

16. Hesketh, R. (2013). AA Phillips and the 'cultural cringe': Creating an 'Australian tradition'. *Meanjin*, 72(3), 92-103.
17. Hesketh, R. B. C. B. (2018). *'In Search of a National Idea' Australian Intellectuals and the 'Cultural Cringe' 1940–1972* (Doctoral dissertation).
18. Ji, Y., & Bates, B. R. (2020). Measuring intercultural/international outgroup favoritism: comparing two measures of cultural cringe. *Asian Journal of Communication*, 30(2), 141-154.
19. Jūrėnienė, V. (2011). National Culture of Lithuania Under the Effect of Massive Culture. <https://europe-nations.estudosculturais.com/pdf/0029i.pdf>
20. Jurga Jačėnaitė. 'Psicholingvistė: kaip žmogus užaugs mąstantis, jeigu vos prasižiojės kritikuojamas už kalbą?' *Bernardinai.lt*, 21 July 2020, <https://www.bernardinai.lt/psicholingviste-kaip-zmogus-uzaugus-mastantis-jeigu-vos-prasiziojes-kritikuojamas-uz-kalba/>.
21. Jurkynas, M. (2017). What Do We Talk about when We Talk about Northern. Europe: Regional Identities in Lithuania. *Politeja-Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 14(51), 213-234.
22. Jurkynas, M. (2021). Regional Identities in Estonia, Latvia and Lithuania: Being Baltic, Looking North. *Problems of Post-Communism*, 68(4), 327-338.
23. Kaip įgauti pasitikėjimo ir išsigydyti lietuvišką nepilnavertiškumo kompleksą. (2014, July 4). TV3.lt. <https://www.tv3.lt/naujiena/s/kaip-igauti-pasitikejimo-ir-issigydyti-lietuviska-nepilnavertiskumo-kompleksa-n797516>
24. Khunteta, N., & Rahman, Q. (2023). That's cringe: How aesthetics and algorithms affect monetisation. University of Michigan.
25. Kulkarni, S. (2022). Understanding cultural cringe among the youth of india (Age-18-29) with reference to bollywood mainstream cinema.
26. Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. SAGE.
27. Lingėvičius, J. (2016). Kaip kalbėti apie mažas valstybes? Mažumo reikšmių analizė. *Politologija*, (2 (82)), 32-74.
28. Linkevičius, R. (2023, October 6). *Vilniaus menkavertiškumo deklaracijos*. Literatūra ir menas. <https://literaturairmenas.lt/index.php/publicistika/rokas-linkevicius-vilniaus-menkavertiskumo-deklaracijos>
29. LRT.lt. (2024, March 20). Sociologė apie laimingiausią pasaulį Lietuvos jaunimą: Jie gyvenimą lygina su tuo, ką turėjo jų tėvai.

- <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2230100/sociologe-apie-laimingiausia-pasaulyje-lietuvos-jaunima-jie-gyvenima-lygina-su-tuo-ka-turejo-ju-tevai>
30. Mattar, Y. (2009). Popular cultural cringe: language as signifier of authenticity and quality in the Singaporean popular music market. *Popular Music*, 28(2), 179-195.
31. McCulloch, G. (2019). *Because internet: Understanding how language is changing*. Random House.
32. McNamara, K. R. (2015). *The politics of everyday Europe: Constructing authority in the European Union*. Oxford University Press, USA.
33. Mėlinauskaitė, V. (2010). *Don't care what they say about you in the media-! or?: perceptions of mediated Lithuanian identity by Lithuanians* (Master's thesis).
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/27261/VitaxMelinauskaitexMA-THESISx03.05.2010.pdf%3Fsequence%3D1>
34. Nekrasas, E. (1998). Is Lithuania a Northern or Central European Country?. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1, 19-45.
35. Ng, W. E., & Yeong, E. (2024). "Identity crisis is our identity": Cultural Cringe and the Search for a Singaporean Identity through Nationalism. *Authorea Preprints*.
36. O'Neil, C. (2022). *The shame machine: who profits in the new age of humiliation*. Crown.
37. Phillips, A. A. (1950). The cultural cringe. *Meanjin*, 9(4), 299-302.
38. Phillips, A. A. (2016). *On the cultural cringe*. Melbourne Univ. Publishing.
39. Photo_Negative_Mokey (2020, March 5). *i'M fRoM lItHuaNiA, svEiKi lIeTuVIai* [Online forum post] Reddit.
https://www.reddit.com/r/lithuania/comments/fdsycj/im_from_lithuania_sveiki_lietuviai/
40. Radžvilas, V. (2019). Dekonstruojant ideologemą: ką reiškia Lietuvos „grįžimo į Vakarus“ tezę?. *LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, (100), 114-126.
41. Ronson, J. (2016). *So you've been publicly shamed*. Riverhead Books.
42. Rothman, J., & Rell, A. B. (2005). A linguistic analysis of Spanglish: relating language to identity. *Linguistics & the Human Sciences*, 1(3).
43. Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2011). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. SAGE.
44. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: University of Klaipėda, 147.
45. Sabaliauskaitė, K. (2023, November 12). Kultūros karai ir paliaubos: Lietuvių kalbos grėsmės. LRT.lt. <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2121491/kristina-sabaliauskaite-kulturos-karai-ir-paliaubos-lietuviu-kalbos-gresmes>

46. Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political psychology*, 20(1), 151-174.
47. Sergejus Rapoportas, „Nauja eurokalba: socialiniai psichologiniai aspektai“, in: *Socialiniai pokyčiai eurointegracijos procese*, Vilnius, 2007, p. 57-66.
48. Sloan, N. (2022). Beyond Based and Cringe: An Examination of Contemporary Modes of Irony and Sincerity in Cultural Production.
49. Šalkauskis, S. (1995). Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema [Geopolitical position of Lithuania and the problem of Lithuanian culture] (1938). In *Raštai* (Vol. 4, pp. 466-478). Mintis.
50. Šalkauskis, S. (1995). Tarp dviejų pasaulių [Between two worlds]. In *Raštai* (Vol. 4, pp. 30-189). Mintis.
51. Šešelgytė, M. (2010). Security culture of Lithuania. *Lithuanian Foreign Policy Review*, (24), 23-40.
52. Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
53. Toma Liutikė. ‘Lack of Culture and What It Does to People’. *Passport Journal*, 6 Dec. 2020, <https://www.passport-journal.com/en/kai-zmonems-truksta-kulturos/>.
54. Trading Economics. (n.d.). Lithuania Full Year GDP Growth. Retrieved May 6, 2024, from <https://tradingeconomics.com/lithuania/full-year-gdp-growth>
55. Vaicekauskienė, L. (2006). Anglų kalbos svetimžodžiai ir socialinis identitetas Lietuvoje. *Darbai ir dienos*, (46), 65-78.
56. Vaicekauskienė, L. (2007). *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną* (p. 328). Lietuvių kalbos institutas.
57. Verma, T. (2021). Cultural cringe: how caste and class affect the idea of culture in social media. *Feminist Media Studies*, 21(1), 159-161.
58. VMI (2023, July 3). Informacinis pranešimas dėl minimaliosios algos 2024 metais. <https://www.vmi.lt/evmi/-/informacinis-prane-c5-a1imas-d-c4-97l-minimaliosios-algos-2024-metais>
59. World Population Review. (n.d.). Human Development Index (HDI) by country. Retrieved May 6, 2024, from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country>
60. xSpAcEX7 (2024, April 5). *niekados neklausiau ir neklausysiu lietuviškų "podcastų". Kokybės nėra ir mažai pasirinkimo. Anglų kalba, tai visai kita lyga, n pasirinkimo ir daug protingiau kalbama, o ne trash šūdus, kaip dvi lietuvo zvoizdos tarp savęs dūhindami trečią lietuvo zvoizdą ar memą ar tiesiog ten pasikėlę bazarina marožišku bendravimu, susireikšminę kažkokie ir dažniausiai vien apie pinigus kalba, nes gyvenimas tik šaibos ir kaip reikia*

prasisukti Lietuvoje, bbz kas gali tokių šūdų klausyti. [Comment on the online forum post Negaliu žiūrėti ir klausyti]. Reddit.

https://www.reddit.com/r/lietuva/comments/1bwpo2h/negaliu_%C5%BEl%C5%ABr%C4%97ti_ir_klausyti/?share_id=xeWU3g8CBKsGn3mHlN2fK&utm_content=1&utm_medium=ios_app&utm_name=iossmf&utm_source=share&utm_term=22

Priedas nr 1. Interviu gairės

Svarbu paminėti, kad dėl duomenų rinkimo būdo – pusiau-struktūruotų giluminių interviu – šis klausimų sąrašas nėra baigtinis ir veikiau turėtų būti suprantamas kaip pokalbio gairės.

Klausimyno karkasas sudaro pašnekovo biografijos faktus, artimą aplinką (mokykla/studijos, darbas, hobiai) ir kalbos vartoseną joje, nacionalizmo ir susijusių politinių idėjų raišką jose, medijų turinio ir naujienų vartojimo tendencijas, koks pašnekovo santykis su užsieniečiais ir personažais internete, kaip pašnekovas mato Lietuvą lokaliai ir globalioje perspektyvoje, santykio su valstybe praktikoje, pavyzdžiui, santykyje su valstybinėmis šventėmis, kaip parodo savo „lietuviškumą“, kaip „lietuviškumą“ apskritai supranta ir kuo pašnekovas gali skirtis nuo kitų šiais aspektais, taip pat tiesiogiai – ar pats jaučia ar yra jautęs gėdos, nepilnavertiškumo, kuklumo, nepastebimumo ar jautrumo jausmus arba pastebėjęs tai tarp kitų žmonių santykyje su lietuviškumu. Jeigu taip, kodėl, kada ir kaip, ir ar yra būdų tai spręsti, ar tai tarsi natūralu ir savaime suprantama?

Dėkoju, kad skiriate laiką tyrimui, primenu, kad:

- *aš esu Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto studentas renkantis interviu moksliniam darbui apie lietuvišką tapatybę ir lietuviškumą.*
- *Pokalbis gali užtrukti šiek tiek laiko, kad galėtumėm išsiaiškinti ką Jums reiškia būti lietuviu ir kaip jaučiatės gyvendami Lietuvoje*
- *Primenu, kad nėra neteisingų atsakymų, čia tikrai galite kalbėti atvirai ir nors bus daromas garso įrašas, Jūsų tapatybė liks anoniminė ir atsakymai galutiniame moksliniame darbe bus koduojami.*

Baziniai duomenys, šeima, kasdienė veikla, kalba ir gyvenamoji vieta

1. Ar galėtumėte prisistatyti – koks Jūsų amžius?
2. Koks Jūsų gimtasis miestas? Kur augote Jūs ir Jūsų tėvai?
3. Ar dabar, kur gyvenate (Vilniuje / užsienyje), gyvenate ilgai?
4. Ar yra tekę gyventi užsienyje? Kodėl? Kiek ilgai? Ar patiko? Ar norisi ten dar gyventi?

- a. Dėl ko teko grįžti?
5. Kokiomis kalbomis kalbėdavote šeimoje? Ir kokias kalbas vartojate šiandien?
 - a. Kaip išmokote tas kalbas – labiau iš šeimyninės artimos aplinkos, ar mokyklos, o galbūt iš kur kitur kaip iš interneto?
 - b. Kuria kalba kalbate dažniausiai?
 - c. Kuri kalba Jums labiausiai patinka ar kuria kalba „mąstote“, kuri patogiausia?
 - d. Ką manote apie žmones, kurie maišo lietuvių ir kitas užsienio kalbas? Pavyzdžiui, anglų ir lietuvių ar lietuvių ir rusų? Tarkim, naudojant anglicizmus.
 - i. Ar toks kalbos vartojimas nekelia grėsmės lietuvių identitetui?
6. Ar turite šeimos narių, giminaičių gyvenančių užsienyje?
7. Jeigu reiktų pasakyti, kokia dalis Jūsų pažįstamų yra lietuviai ir kokia dalis užsieniečiai, kaip manote, koks būtų santykis ar procentas? Didžioji dauguma pažįstamų lietuvių ar užsieniečių, o galbūt labai aiškus skilimas perpus?
8. Kuo dabar užsiimate: ar dirbate, ar studijujete? [Kurioje mokyklos klasėje?]
9. Ar savo veiklose studijose/darbe daug bendraujate su kitais užsieniečiais? Pavyzdžiui, jeigu dirbtumėte centro kavinėje tai būtų nemažai tiek lietuvių, tiek užsieniečių, kurie apsilankytų.
 - a. Ką pastebite apie žmones savo darbe? ... Gal pastebėjote, kuo skiriasi užsieniečiai nuo lietuvių?
 - b. Jeigu reiktų dirbti su daugiau užsieniečių nei lietuvių, kaip jaustumėtės? // Jeigu reiktų dirbti tik su lietuviais, kaip jaustumėtės?
10. Ar jaučiate nusivylimą savo valstybe?
11. Ar didžiuojatės lietuviškumu, Lietuva, lietuviška kultūra?
 - a. Ką Lietuva daro blogai? O ką geriausiai?
12. Ar Jums patinka Jūsų darbas?
 - a. Ar yra tekę dirbti užsienyje? Kaip skyrėsi patirtis tenai ir čia?

Medijų vartojimas ir santykis su kultūra

13. [Turinio kūrėjams] Kodėl kuriate turinį angliškai/lietuviškai
14. Koks yra lietuviškas turinys?
15. Ar laikote save patriotu?
16. Kas yra tikras lietuviškumas? Ar matote save kaip Lietuvos, Europos ar pasaulio pilietį?
17. Kaip jūsų manymu atrodo / koks yra tipiškas lietuvis?
18. Supratau. Ar turite laisvalaikį daug laiko skaityti, žiūrėti, klausytis? Ką mėgstate daryti po darbo/studijų?
 - a. Ar klausotės ar esatę klausę kokių nors **radijo** stočių? Lietuvos ar užsienio?
 - b. Galbūt kokių nors **tinklaidžių** ar „**podcast**“ų?
 - c. Ar skaitote **lietuvių autorių knygas**? Ką apie jas manot vs užsienio knygas?
 - d. Ar klausotės **lietuvių kurtos muzikos**? Ką apie ją manot?
 - e. Galbūt žiūrite kokius nors **TV kanalus**, arba anksčiau labai patiko?
 - f. Ar sekate kokį nors **naujienu portalą**? Nebūtinai susijusį su politika.
 - g. Ar žiūrite „**TikTok**“ą ar „**Instagram Reels**“us? Jeigu taip, ką dažniausiai Jums siūlo pasižiūrėti?
 - h. Jei naudojate, „YouTube“, ką žiūrite per „**YouTube**“?

- i. Ar sekate kokias nors vadinamąsias įžymybes, turinio kūrėjus, „influencerius“? Ką galvojate apie Lietuvos performanso atlikėjus?
- 19. Reflektuojant tai, ką tik aptarėm – ar sakytumėt, kad turite labiau artimą ar tolimą santykį su lietuviška kultūra?
 - a. Galbūt yra kokie nors lietuviški kūriniai, kuriuos pamiršote paminėti, arba norėtumėt išskirti? Kodėl, kokį įspūdį palieka lietuviškas menas ar žmonės?
 - b. Ar sakytumėt, kad labiau patinka užsienio autoriai ir menininkai?
- 20. Gera, galbūt yra susibūrimo ar kultūros vietų, kurias patinka aplankyti Lietuvoje ar Jūsų mieste, pavyzdžiui, kinas, muziejai?
 - a. Ar dažnai atkreipiate dėmesį į lietuviškus filmus, muziejų parodas ir panašiai?

Lietuvos ir užsienio matymas, savireprezentacija

- 21. Kai galvojate apie Lietuvą, ypač kultūrinėje sferoje, kaip ją apibūdintumėt – kaip labiau pažangią, atsilikusią, ypatingą ar neypatingą?
 - a. Kaip manote, ar kiti taip pat mato Lietuvą?
 - i. Kaip užsieniečiai mato Lietuvą, jūsų manymu? Visų pirma, europiečiai, bet tuo pačiu ir žmonės iš Amerikos ar Azijos?
- 22. Kaip save matote? Ta prasme, kiek reikšmės skiriate tam, kad esate lietuvis/-ė?
 - a. Ką reiškia būti lietuviu? Koks jūsų santykis su lietuvybe?
 - b. Ar esate visų pirma lietuvis/-ė, ar visų pirma europietis/-ė?
 - c. Kaip emigracija pakeitė Jūsų suvokimą apie Lietuvą, Lietuvos matymą ir tuo pačiu savęs pačio?
- 23. Žinau, kad sunku kalbėti už kitus, bet ar sakytumėt, kad Jūsų artimiausi draugai ar šeima sutiktų su Jumis apie lietuvybę ar aršiai gintųsi?
- 24. Gera. Grįšim prie kiek paprastesnių klausimų. Ar Jums patinka gyventi Lietuvoje/užsienyje? Kodėl?
- 25. Ar esate buvę kokiame nors politiniame ar pilietiniame renginyje ar akcijoje per pastaruosius du metus? Pavyzdžiui, sausio 13-osios minėjime, proteste prieš karą Ukrainoje ar panašiai? Tiek Lietuvoje ar užsienyje?
 - a. Jeigu **taip**:
 - i. Kam papasakojate, kad dalyvavot?
 - ii. O ar esatę užsidėję Facebook'o profilio rėmelį, minint tokį įvykį ar akciją, arba įkėlę nuotrauką ar video per Instagram'o Stories ar Facebook'o Storių?
 - iii. Kas paskatino dalyvauti akcijoje?
 - iv. Ar Jūsų pažįstamieji irgi norėjo dalyvauti?
 - b. Jeigu **ne**: kodėl?
- 26. Kaip pasirinkimas emigruoti pakeitė jūsų gyvenimą? Ar norėtumėt emigruoti (toliau likti užsienyje) ar keliauti ilgesniam laiko tarpui į užsienį? Kodėl taip, kodėl ne?
 - a. Ką siūlytumėt kitiems, jeigu nebūtų kliūčių išvykti ar emigruoti?
 - b. Ko trūksta Lietuvai?
 - c. Rašydamas tyrimo projektą mačiau, kad yra žmonių, kurie sako, kad Lietuva turi nepilnavertiškumo kompleksą, prieš kitas didesnes šalis Lietuvos žmonės per daug kuklūs, savęs nevertina, o mato tik tai, kad Lietuva yra mažesnė ir prastesnė už kitas šalis, ypač Vakarų Europoje. Siūlyčiau truputį pagalvoti, kokios mintys kyla, ar sutiktumėt su tokiu vertinimu, gal reiktų kažką papildyti šitas tezes ar pakeisti?
 - i. Ar toks vertinimas atrodo savaime suprantamas ar kaip koks pritempimas?

- ii. Jeigu reiktų lyginti savo mėgstamiausią užsienio šalį su Lietuva – kurios kultūra yra labiau ypatinga, vertinga ar skoninga?
 1. Kodėl?
- iii. Ar esate kada nors jautę gėdą pats ar svetimą gėdą dėl to, kad gyvenate Lietuvoje ar esate lietuvis?
 1. Kodėl?
- iv. Kokia ar kokios užsienio valstybės „geresnės“ už Lietuvą? Ir dėl ko? Ką turi Lietuva, ko neturi kitos šalys (ir galbūt niekada neturės)?
- d. Dabar turiu tokią hipotetinę situaciją. Įsivaizduokit, kad vyksta „Eurovizija“, tačiau tai nėra įprastas „Eurovizijos“ koncertas, nes balsavimo metu žiūrovai nežino, iš kurios valstybės yra kuris atlikėjas ar grupė. Vadinasi, reikia spėti, kurie scenoje pasirodę atlikėjai iš Lietuvos, Vokietijos, Prancūzijos, Ispanijos ar Jungtinės Karalystės. Kaip manote, kaip sudėtinga būtų atspėti, kur yra lietuvis, o kur yra anglas, prancūzas, ispanas ar vokiečių, jeigu visi dainuotų tą pačią kalbą? Ir kaip manot, kuri valstybė laimėtų tokį konkursą?
- e. Gerai. Dar viena situacija: pusvalandį klausotės lietuviško radijo ir pastebite, kad beveik kiekviena daina – angliška, nors, pasirodo, dainuoja lietuviai ir lietuvės. Ką manot apie tai, kad tuo metu grojusios dainos, tarkim populiariausios, visos buvo parašytos ne gimtąja kalba?
 - i. Ar lietuviai atlikėjai šiuo atveju apsimeta kaip vakariečiai, ar tiesiog naudojasi savo kūrybine laisve kurti tą kalbą, kuria labiausiai patinka?
- f. Paskutinė hipotetinė situacija. Vilniuje pagrindinė miesto gatvė vaikšto jaunimas. Iš pirmo galvojat, kad tai užsieniečiai turistai, nes apsirengę madingai, neatrodo kaip kiti lietuviai, bet taip pat pastebit, kad iš tikrųjų kalba truputį lietuviškai ir truputį angliškai, maišydami kalbas. Ką manote apie tai?
 - i. O tarkim pastebite paprastą pirmadienį Vilniaus gatvėmis vaikščiojantį jaunimą su tradiciniais lietuviškais rūbais, dainuojant sutartines. Kokia būtų jūsų pirma mintis ar reakcija į tai?

Pasitikėjimas Lietuvos politika

27. Jeigu Lietuvoje prasidėtų karas, ar kiltų kitokia didelė bėda ar krizė, ką darytumėt? **Emigrantams** – o jeigu Jūsų šalyje, bet ne Lietuvoj taip nutiktų, kaip elgtumėtės?
 - a. Ar čia pasiliktumėt, ar planuotumėt išvykti? Kodėl?
28. Jau artėjam į galą. Paskutiniai mano klausimai. Ar balsuojate rinkimuose?
29. Ką manote apie Lietuvos politiką?
 - a. Kurias politikais ar partijomis pasitikit mažiausia ar daugiausiai?
30. Kaip manote, ar Jūsų pažiūros yra gerai atstovaujamos Lietuvos politikų?
 - a. Jeigu ne: kodėl?
31. Ačiū už pokalbį. Pabaigai galbūt turite kokių nors minčių ar apskritai idėjų, kurios kilo pokalbio metu, kurias norėtumėt pasidalinti? Jeigu ne, tada dar kartą dėkoju ir tuoj sustabdysiu įrašą.

Papildomi klausimai

- Ar jūs kada nors patyrėte susvetimėjimo jausmą, kai bendraujate su žmonėmis iš savo šalies? Dėl kultūrinių ar kalbinių skirtumų? Kodėl? Kaip po to jautėtės?
- Ar jaučiate stipresnį priklausymą pasaulinei bendruomenei, o ne savo valstybei? Kodėl?
- Ar kada nors jautėte spaudimą prisitaikyti prie tam tikro kultūrinio ar visuomenės idealo savo šalyje? Kaip tai naršėte?
- Ar galite prisiminti laiką, kai svetimose šalyse jautėtės kaip namie, o ne savoje? Kas prisidėjo prie šio jausmo?
- Kokią rolę jūsų gyvenime turi ar turėjo internetinės bendruomenės, ypatingai užsienio?
- Ar manote, kad yra tam tikrų šalių ar kultūrų, kurias europiečiai linkę idealizuoti labiau nei kitas? Kaip manote, kodėl taip yra?

- Kokios vertybės ar įsitikinimai jums asocijuojasi su lietuviškumu? Ar kada nors jautėte atotrūkį tarp savo asmeninių vertybių ir vertybių, kuris plačiai paplitusios Lietuvoje? Kodėl, kada ir kaip?
- Kaip apibūdintumėte tipiską savo šalies žmogų?
- Lietuviški stereotipai iš užsieniečių?
- Ar norit gyventi užsienyje? Kodėl taip/ne?
- Ar galite prisiminti atvejį, kai ypač didžiavotės savo tautybe ar jautėtės gėdą?

Priedas nr. 2. Informantų lentelė

Nr.	Amžius	Lyt.	Dab. gyv. vieta	Iš	Iš kur	Pastabos
R1	41	M	Meksiko miestas	Vilniaus	Facebook	Kuria turinį ispanų kalba – lygina lietuvius su meksikiečiais
R2	50	M	Vokietija	Mažeikių raj.	Facebook	Medicinos seselė – jauna karta Lietuvos ateitis, vyresniųjų tarpe yra nepilnavertiškumo
R3	16	V	Vilnius, LT	Vilniaus	Discord	Bando mažiau laiko praleisti prie kompiuterio, mokykloje, neturi blogos nuomonės apie Lietuvą – naujosios kartos lietuviškumas?
R4	39	M	Berlynas, DE	Klaipėdos	Facebook	Studijavo ir dabar dirba, gyvena užsienyje – bandymas ieškoti ar turėti lietuviškumą išsivijoje, sudėtingas ilgesys
R5	21	M	Vilnius, LT	Vilniaus	Pagal kvietimą	Anksčiau jautė (nesąmoningą) gėdą apie Lietuvą ir lietuvių kalbą, jaučia trūkumą geros lietuviškos kultūros – bandymas ieškoti ar turėti lietuviškumą
R6	31	M	Manchesteris, GB	Pagėgių raj.	Facebook	Spaudimas iš tėvų – pabėgimas nuo lietuviškos aplinkos
R7	23	NB	Londonas, GB	Kauno	Pagal kvietimą	Tapatybės prieštaravimas LGBT asmeniui – pabėgimas nuo lietuviškumo, sudėtingas ilgesys
R8	24	V	Vilnius, LT	Vilniaus	Discord	<i>Furry</i> ir LGBT bendruomenės narys – pabėgimas nuo lietuviškumo gyvenant Lietuvoje
R9	25	V	Vilnius, LT	Klaipėdos raj.	Pagal kvietimą	Studijavo VU anglų filologiją, geimeris, artumas su užsienio kultūra – lietuvis be lietuviškumo

R10	27	M	Utena, LT	Utenos	Discord	Studijavo VU anglų filologiją (kitų metų ir kitame kurse nei R9), nėra preferencijos užsieniui – lietuvė be lietuviškumo
R11	19	M	Vilnius, LT	Vilniaus	Discord	Mokykloje, mato daug problemų su Lietuva – noras pabėgti iš Lietuvos
R12	30	V	Vilnius, LT	Vilniaus	Pagal kvietimą	Baigė sporto mokslus, yra dirbęs užsienyje, iš daugiakalbės šeimos – saugus lietuviškumo santykis
R13	24	V	Vilnius, LT	Vilniaus	Twitch, TikTok	Tiesioginių transliacijų per <i>Twitch</i> kūrėjas, preferencija anglų kalbai ir užsienio kultūrai, vilnietis – pabėgimas nuo lietuviškumo gyvenant Lietuvoje
R14	22	V	Vilnius, LT	Šakių raj.	Pagal kvietimą	Prieštaringo nacionalumo santykis, VU studentas IV kurse – lietuvis be ryškaus lietuviško etniškumo
R15	23	M	Vilnius, LT	Kauno	Pagal kvietimą	VU politikos mokslų III kurso studentė – kairiųjų pažiūrų, neturi jokio santykio su nacionalumu apskritai – lietuvė be lietuviškumo?
R16	23	M	Vilnius, LT	Vilniaus	Pagal kvietimą	Iš daugiakalbės šeimos reflektuoja, kas yra lietuviškums, kai užaugo tarp maišytų kultūrų ir kalbų – saugus lietuviškumo santykis tarp kelių kultūrų
R17	53	M	Vilnius, LT	Telšių raj.	Pagal kvietimą	Lietuvių kalbos mokytojos Vilniuje santykis su Lietuva, ką jai reiškia „lietuviškumas“ – saugus lietuviškumo santykis
R18	32	M	Molėtų raj., LT	Šiaulių	Pagal kvietimą	Mokslo daktarė, studijavusi ir dirbusi Nyderlanduose ir grįžusi į Lietuvą rezidentūrai